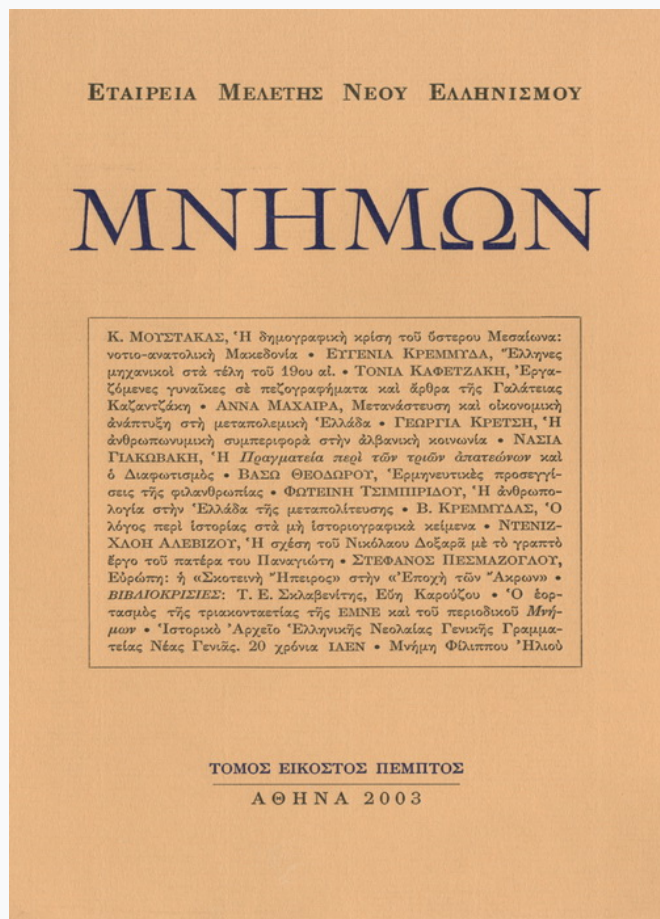

Μνήμων

Τόμ. 25 (2003)

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ. 20 ΧΡΟΝΙΑ ΙΑΕΝ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ, ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΣΚΟΥΤΕΡΗ-ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ, ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΠΥΡΟΣ Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ, ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.780](https://doi.org/10.12681/mnimon.780)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ Τ. Ε., ΚΟΚΚΩΝΑΣ Γ., ΠΟΛΙΤΗΣ Α., ΣΚΟΥΤΕΡΗ-ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ Ε., ΚΟΥΛΟΥΡΗ Χ., ΓΙΑΝΝΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Γ., ΑΣΔΡΑΧΑΣ Σ. Ι., ΗΛΙΟΥ Φ., & ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ Β. (2003). ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ. 20 ΧΡΟΝΙΑ ΙΑΕΝ. *Μνήμων*, 25, 291-344. <https://doi.org/10.12681/mnimon.780>

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

20 χρόνια ΙΑΕΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΠΟΣΙΑ
ΔΙΑΡΚΕΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

1983-1989, 1994-2003

ΑΘΗΝΑ 2003

Δημοσιεύονται οι ομιλίες του εορτασμού των είκοσι χρόνων του ΙΑΕΝ, στο Αμφιθέατρο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στις 14 Δεκεμβρίου 2003. Προηγήθηκαν οι προσφωνήσεις του Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, Διευθυντή του ΚΝΕ/ΕΙΕ, του Γιώργου Σακελλίωνα, Γενικού Γραμματέα Νέας Γενιάς, και του Πέτρου Ευθυμίου, Υπουργού Παιδείας.

Αναδημοσιεύονται ακόμη τὰ κείμενα δύο συνεντεύξεων σε αθηναϊκές εφημερίδες με την ευκαιρία τοῦ εορτασμοῦ.

Η Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, που προσφέρει τις σελίδες του περιοδικού της για να δημοσιευτούν τα κείμενα του εορτασμού, συνεργάστηκε με το ΙΑΕΝ για την οργάνωση των δύο πρώτων συμποσίων του: *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* (1984) και *Πανεπιστήμιο: ιδεολογία και παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές* (1987).

20 ΧΡΟΝΙΑ ΙΑΕΝ: ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ

Κύριε Υπουργέ της Παιδείας, Κύριε Γενικό Γραμματέα Νέας Γενιάς, Κύριε Διευθυντή του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, Κυρίες και Κύριοι, Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι, Φίλες και φίλοι,

Η Επιτροπή του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας σας καλωσορίζει στο σημερινό εορτασμό των 20 χρόνων του ΙΑΕΝ και σας ευχαριστεί για την τιμητική για εμάς παρουσία σας. Ελπίζουμε ότι δεν κάναμε λάθος όταν εισηγηθήκαμε ότι άξιζε να γίνει ο εορτασμός ενός σημαντικού σταθμού στην πορεία του ερευνητικού και εκδοτικού προγράμματος, που είχαμε την τιμή να μας ανατεθεί η οργάνωσή του από την Πολιτεία στις αρχές του 1983. Να θυμηθούμε ότι το ΙΑΕΝ εξαγγέλθηκε τον Οκτώβριο του 1982 από τον τότε Υφυπουργό Νέας Γενιάς και Αθλητισμού Κώστα Λαλιώτη και ότι αρμόδιος σύμβουλός του ήταν ο Πέτρος Ευθυμίου. Από τότε η Επιτροπή μας (Φίλιππος Ηλιού, Σπύρος Ασδραχάς, Γιάννης Γιαννουλόπουλος και Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης), εισηγηθήκαμε το πρόγραμμά του και με τις αναθέσεις των ερευνών, την οργάνωση των διεθνών συμποσίων και την έκδοση βιβλίων, υλοποιήσαμε αυτό το πρόγραμμα με πίστη και αφοσίωση στην ερευνητική διαδικασία, οδηγούμενοι από τους κανόνες του επαγγέλματος του ιστορικού και τους κανόνες της χρηστής και παραγωγικής διαχείρισης των δημόσιων χρημάτων, στο πλαίσιο της νομιμότητας, με προτάγματα αξιοκρατικά και δημοκρατική ευαισθησία.

Αν μας επιτρέπεται να ερμηνεύουμε την παρουσία σας στο σημερινό εορτασμό, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι συνεχίζεται το ενδιαφέρον της Πολιτείας για το ΙΑΕΝ και επιβεβαιώνεται η θετική στάση, η συνεργασία και η υποστήριξη της επιστημονικής κοινότητας προς το έργο του.

Ο εορτασμός της 20ετίας είναι ένας σταθμός στην πορεία του ΙΑΕΝ και δεν μπορεί παρά να συνοδεύεται από τους απολογισμούς του. Ο ένας απολογισμός για τα πεπραγμένα του τυπώθηκε σε βιβλιαράκι και θα σας παραδοθεί στο τέλος του εορτασμού. Σε ηλεκτρονική μορφή θα τον βρείτε και στο CD-ROM του ΙΑΕΝ. Είναι προσιτός και μάλιστα συνεχώς ενημερωνόμενος από τον διαδικτυακό τόπο του ΙΑΕΝ με συνδέσμους από τις ιστοσελίδες της «Πύλης»

του Υπουργείου Παιδείας, της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και του Ε.Ι.Ε. Συνεχίζουμε έτσι τη συνήθειά μας να ενημερώνουμε τακτικά και ουσιαστικά κάθε ενδιαφερόμενο για το έργο του ΙΑΕΝ.

Κάποια από τα στοιχεία αυτού του απολογισμού θα σας παρουσιάσω στη συνέχεια. Υπάρχει όμως και ο εσωτερικός απολογισμός αυτού του εγχειρήματος και για τα μέλη της Επιτροπής και για όσους συνεργάστηκαν στο πλαίσιο του ΙΑΕΝ. Πορευτήκαμε περισσότερο με καλούς αλλά και κάποτε με δυσκολότερους όρους στην πραγμάτωση πολλών από τους στόχους του προγραμματισμού μας. Οι συναντήσεις με 150 έλληνες και ξένους συναδέλφους από την ευρύτερη επιστημονική κοινότητα, στις έρευνες, τα συμπόσια και τις εκδόσεις, μας έδωσαν την ευκαιρία του διαλόγου πάνω στα προβλήματα που γεννούσε η εντατική ερευνητική προσπάθεια, οι θεωρητικές προσεγγίσεις και η ιστοριογραφική πραγμάτωση. Για εμάς τους τέσσερις της Επιτροπής ήταν και η εμπειρία των πολλών και πολύωρων συνεδριάσεων. Επιτρέψτε μου να πω ότι για εμένα, που ήμουν ο νεότερος, ήταν καιρός πολύτιμης μαθητείας, όχι μόνο στις διαδρομές του επαγγέλματος αλλά και στους δρόμους του βίου και εμπειρία για τις συναντήσεις των ατομικοτήτων σε μια γόνιμη συλλογική προσπάθεια. Για όλο αυτόν τον πλούτο των ανθρώπινων σχέσεων, που βιώσαμε και αναπολούμε σήμερα με την ανάλογη συναισθηματική φόρτιση, ας θεωρηθεί αρκετή αυτή η μικρή παρέκβαση.

Στα στοιχεία επιστημονικής αποτίμησης του έργου του ΙΑΕΝ, που έχουν καταταθεί ως τώρα στις δημοσιευμένες αναφορές, θα προστεθούν σήμερα οι τρεις εισηγήσεις του δευτέρου μέρους του εορτασμού από τον Αλέξη Πολίτη, τη Νόρα Σκουτέρη και τη Χριστίνα Κουλούρη, που ανταποκρίθηκαν, πετώντας και πλέοντας, στην πρόσκλησή μας για να θεωρήσουν το έργο του ΙΑΕΝ, συσχετίζοντάς το με την εξέλιξη της σύγχρονης έρευνας, στους 3 αντίστοιχους θεματολογικούς άξονες στους οποίους μοιράζονται σχεδόν εξ ίσου οι 91 έρευνές του: Νεανικές οργανώσεις, Νοοτροπίες και συμπεριφορές· Κοινωνική ενσωμάτωση· Ιστορία της εκπαίδευσης.

Θα προσπαθήσω τώρα να σας παρουσιάσω στοιχεία του απολογισμού του ΙΑΕΝ και να με συγχωρήσετε αν σας πω πράγματα που σας είναι γνωστά ή τα έχετε ακούσει σε προηγούμενες εκδηλώσεις του ΙΑΕΝ, όπως οι εναρκτήριες συνεδριάσεις των Συμποσίων του και οι παρουσιάσεις των ερευνών και των νέων βιβλίων του.

Όταν το 1983 οι εκπρόσωποι της πολιτείας μας ζήτησαν να συντάξουμε το πρόγραμμα του ΙΑΕΝ, που είχαν ιδρύσει τον Οκτώβριο του 1982, ένα πρόγραμμα ιστορίας της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, άμεσης υλοποίησης, ξετύλιξαν μπροστά στην επιστημονική κοινότητα και σ' εμάς αμεσότερα μια πρόκληση: η ιστορική έρευνα και τα ιστοριογραφικά της αποτελέσματα θα μπορούσαν να αναχθούν σε άμεση πολιτισμική παρέμβαση.

Ερευνώντας τους μηχανισμούς που καθόριζαν τις σχέσεις των νέων γενεών με τα δημογραφικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και ψυχολογικά συστήματα μέσα στο χρόνο, θα μπορούσαμε να φθάσουμε πιο κοντά στην ιστορική διάσταση της έννοιας «νεολαία» και συγχρόνως να συνεισφέρουμε στον προσδιορισμό της ταυτότητας της νεολαίας ως ιστορικής κατηγορίας.

Ο σχεδιασμός του ερευνητικού προγράμματος δεν προέβλεπε τη δημιουργία ενός νέου ερευνητικού φορέα. Άλλωστε τα χρόνια της ίδρυσης του ΙΑΕΝ ιδρύθηκε το Υπουργείο Έρευνας και είχε αρχίσει μεγάλη συζήτηση για το επάγγελμα του ερευνητή και κυρίως τους φορείς της έρευνας, η οποία θα καταλήξει στην ψήφιση του νόμου για την έρευνα το 1985, που αποδείχτηκε ο μεγαλύτερος σταθμός για τα ερευνητικά μας πράγματα. Ανάμεσα στις επιδιώξεις ήταν να αποτραπεί η πολυδιάσπαση και η διασπορά της έρευνας και να ευρεθούν τρόποι συντονισμού της. Και οι εκπρόσωποι της Πολιτείας και η Επιτροπή είχαμε συνείδηση ότι με αυτόν τον τρόπο θα μας έλειπαν οι βεβαιότητες που δίνει το θεσμικό πλαίσιο αλλά και οι αναστολές των παγιωμένων σχημάτων. Θα μας έλειπε η επί τούτου διοικητική υποστήριξη αλλά και οι αναστολές των ρυθμών του ερευνητικού έργου από παράλληλες βουλήσεις.

Τώρα, 20 χρόνια μετά, γνωρίζουμε ότι μας έλειψε σε βαθμό ανώτερο από αυτόν που περιμέναμε η δυνατότητα να προγραμματίζουμε σε χρονική διάρκεια μεγαλύτερη του έτους, καθώς το Υφυπουργείο, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς από το 1986, μόνον ετήσιους προγραμματισμούς μπορούσε να στηρίζει. Αυτό μας ανάγκαζε να είμαστε φειδωλοί απέναντι στους συνεργάτες του ΙΑΕΝ, που έπρεπε να τους αναζητούμε κινητοποιώντας ενδιαφέροντα, χωρίς να μπορούμε να τους διαβεβαιώσουμε για το πότε θα μπορούσαμε να δεχθούμε και να αξιολογήσουμε τις προτάσεις τους στο πλαίσιο του ΙΑΕΝ για μια έρευνα ή μια έκδοση βιβλίων τους. Αυτή η αβεβαιότητα συχνά παρέλυε την έμπνευση και διέλυε τη συνέχεια.

Και το ερευνητικό πρόγραμμα, που κοινοποιήσαμε το 1983 στην επιστημονική κοινότητα, δεν ήταν ένα πλήρες θεματολόγιο ιστορίας της νεολαίας αλλά ερευνητικοί στόχοι, που συνδύαζαν στη χάραξή τους τα μεγάλα ιστοριογραφικά αιτούμενα με τις επιστημονικές διαθεσιμότητες.

Η κινητοποίηση ενδιαφερόντων νέων κυρίως ερευνητών έδωσε τους ανθρώπους, που ανέλαβαν τις έρευνες, από το χώρο των ιστορικών ιδίως, αλλά και από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες, εφ' όσον ήταν διαπιστωμένες από τις έρευνές τους οι ανιχνεύσεις και της ιστορικής διάστασης των φαινομένων.

Η εμπιστοσύνη προς τις νέες ερευνητικές δυνάμεις, χωρίς να αποκλείονται εκείνοι που διέθεταν καταξιωμένο έργο, είναι μια επιλογή με πολιτισμικές συνέπειες, καθώς έδωσε την ευκαιρία να δοκιμαστούν οι νέοι άνθρωποι σε συνάφεια με τα θεσμοθετημένα εκπαιδευτικά και ερευνητικά σχήματα ή και έξω από αυτά, σε ένα κλίμα στήριξης και διαλόγου με τα μέλη της Επιτροπής αλλά

και τους ειδικούς της επιστημονικής κοινότητας, μέσω των συμποσίων και των σεμιναριακών συναντήσεων.

Η έλλειψη ειδικών σπουδών για την ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στον τόπο μας, αλλά και στις άλλες χώρες, και η απουσία και η άγνοια παρόμοιων σχετικών μελετών δεν ευκόλυνε τις δικές μας προσπάθειες. Τα προβλήματα οργάνωσης και λειτουργίας των αρχείων και των βιβλιοθηκών στον τόπο μας έχουν μεγαλύτερες επιπτώσεις σε εκείνους που είναι νέοι και ερευνούν θέματα της πρόσφατης ιστορίας και μάλιστα όσα αποτελούν νέα αντικείμενα έρευνας. Παρόλες τις βελτιώσεις στους τομείς αυτούς στα 20 χρόνια, τα προβλήματα παραμένουν σοβαρά, αν σε μερικές περιπτώσεις δεν έχουμε και οπισθοδρόμηση.

Η οργάνωση 3 διεθνών συμποσίων (1984, 1987, 1997) με 120 ανακοινώσεις από τις οποίες οι 50 έγιναν από ερευνητές του IAEN και η άμεση έκδοση των πρακτικών τους (του πρώτου ελληνικά και γαλλικά) έδωσαν την ευκαιρία στους συνεργάτες του προγράμματος να συζητήσουν τα προβλήματα των ερευνών τους με τους συναδέλφους τους στο ίδιο πρόγραμμα και με εκείνους που μελετούσαν παράλληλα θέματα, ατομικά ή στο πλαίσιο άλλων φορέων. Και ακόμη τους έδωσαν τη δυνατότητα να συζητήσουν τα προβλήματα αυτά με τους ξένους συναδέλφους, που μετείχαν στα συμπόσια και μελετούσαν στις χώρες τους τα αντίστοιχα θέματα, με κοινά προβλήματα αλλά και διαφορετικές εμπειρίες παραδειγμάτων ή και με διαφορετικά εργαλεία προσέγγισης των ιστορικών φαινομένων.

Από τις σημαντικότερες παρουσίες ξένων στα συμπόσιά μας ως θυμηθούμε τον Ζακ Λε Γκοφ, που πρωτοπαρουσίασε έρευνά του στο πρώτο μας συμπόσιο και παρενέβη στην εναρκτήρια και την καταληκτήρια συνεδρίαση αλλά και κατά τη διάρκεια του συμποσίου, αφού παρακολούθησε με αφοσίωση το σύνολο των εργασιών του, και τον José Gentil Da Silva ο οποίος ανακοίνωσε στοχαστική περιδιάβαση στην πρόσφατη ιστοριογραφική παραγωγή για την παιδική ηλικία και τη νεότητα και μας χάρισε επιλεγμένη διεθνή βιβλιογραφία με 1.147 τίτλους την οποία τυπώσαμε στα πρακτικά του συμποσίου και σε χωριστό βιβλιαράκι.

Σημαντική ήταν η εμπειρία αλλά και οι υπηρεσίες που προσέφερε στο IAEN το διαρκές σεμινάριο. Όλα τα χρόνια λειτουργούσε άτυπα με τις συναντήσεις των ερευνητών με τα μέλη της Επιτροπής και τις συνεργασίες για το σχεδιασμό και την εξέταση των προβλημάτων κάθε έρευνας και για τον έλεγχο και τη βελτίωση των βιβλίων που ετοιμάζονταν για έκδοση. Οργανωμένα το σεμινάριο λειτούργησε από το 1995 με εισηγητές τους ερευνητές του IAEN πλαισιωμένους από ειδικούς για τα θέματα συζητητές.

Όπως όλοι γνωρίζετε, η ζωή του IAEN διακρίνεται σε δύο περιόδους δράσης, που χωρίζονται από μια ενδιάμεση περίοδο παύσης. Από το 1983 ως το

1989 λειτούργησε στο πλαίσιο του Υφυπουργείου και της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς με τους όρους της δημόσιας υπηρεσίας και του δημόσιου λογιστικού. Ανατέθηκαν 63 έρευνες σε 68 ερευνητές και ερευνήτριες, οργανώθηκαν 2 διεθνή συμπόσια και τυπώθηκαν 22 βιβλία σε 29 τόμους και 13.000 σελίδες.

Η πολιτική μεταβολή του 1989 και του 1990 επέλεξε τη διακοπή του ΙΑΕΝ, όπως και άλλων ερευνητικών προγραμμάτων που λειτουργούσαν στο πλαίσιο των Τραπεζών. Ο τότε Γενικός Γραμματέας Νέας Γενιάς από το 1989 ως το 1993 δήλωνε ότι «δεν προτίθεται να διακόψει τη χρηματοδότηση μιας από τις λίγες τέτοιες προσπάθειες στον τόπο μας» και συγχρόνως αναζητούσε αιτίες για τη διακοπή του ΙΑΕΝ και αφού «ουδέν εύρει» προτίμησε να το αφήσει να σιγοσβήσει παρόλες τις έντονες αντιδράσεις της επιστημονικής κοινότητας, του Πανεπιστημίου Αθηνών και σύσσωμης της αντιπολίτευσης.

Το 1994 η νέα πολιτική ηγεσία της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς μας ζήτησε να συνεχίσουμε το έργο του ΙΑΕΝ. Ξεκινήσαμε την άνοιξη του 1994, αλλά χωρίς τον Φίλιππο Ηλιού στην Επιτροπή μας. Ο οργανισμός της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς επέβαλε να σταλεί το ΙΑΕΝ φιλοξενούμενο σε δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα και ύστερα από συμφωνία ΓΓΓΓ και ΕΙΕ το ΙΑΕΝ έγινε φιλοξενούμενο πρόγραμμα του ΚΝΕ. Στο πλαίσιο ενός ερευνητικού Κέντρου το ΙΑΕΝ βρήκε μηχανισμούς απλούστερης και στηριγμένης λειτουργίας. Αναζητήσαμε παλαιούς και νέους συνεργάτες, που ανέλαβαν τις νέες έρευνες. Συγκεντρώσαμε τα αντίτυπα των βιβλίων, ολοκληρώσαμε την εκτύπωση ενός που είχε αφηθεί μισοτυπωμένο στο τυπογραφείο, τυπώσαμε νέα βιβλία. Οι έρευνες από 63 έγιναν 91 και οι εκδόσεις από 22 έφτασαν τις 39 με 48 τόμους και 20.000 σελίδες. Οργανώθηκε ακόμη το 3ο διεθνές συμπόσιο και τολμήσαμε τη δημιουργία ενός CD-ROM με ψηφιοποιημένα τα πρώτα 34 βιβλία. Ήταν ένα εγχείρημα που ξεπερνούσε τις δυνάμεις της Επιτροπής και όταν μας το πρότεινε η Διευθύντρια Κοινωνικής Συμμετοχής της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς κυρία Βάσω Μανωλά, διστάσαμε καθώς γνωρίζαμε τα μέτρια αποτελέσματα του είδους στον τόπο μας. Το φιλόδοξο σχέδιο να βρεθούμε στην αιχμή των νέων ηλεκτρονικών πολυβιβλίων έφτασε στο καλό αποτέλεσμα, του οποίου την παρουσίαση με ικανοποίηση εντάξαμε στο σημερινό εορτασμό. Το CD-ROM μας έλυσε και το πρόβλημα των εξαντλημένων πρώτων βιβλίων του ΙΑΕΝ. Το χαιρόμαστε χάρη στη γνώση και το μεράκι του Γιάννη Κόκκωνα, διευθυντή του 12ου Λυκείου Αθηνών και από μεθαύριο επίκουρου καθηγητή βιβλιολογίας στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Τον ευχαριστούμε και τον παρακαλώ να με συγχωρήσει για τη φιλική υπερεκμετάλλευση.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε και τους επιμελητές και τους τυπογράφους των βιβλίων μας, στον οποίων τη γνώση και την καλαισθησία οφείλεται η άρτια εμφάνισή τους. Ανάμεσά τους ο τυπογράφος Χρίστος Μανουσαρίδης, που στάθηκε και φιλικός σύμβουλός μας στα 20 χρόνια του ΙΑΕΝ.

Παρόλο που ο προγραμματισμός του ΙΑΕΝ εξαρτάται από τη βούληση και τις δυνατότητες της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και αρμόδιος να τις εκφράσει είναι ο Γενικός Γραμματέας, που σε λίγο θα τον ακούσουμε, εμείς θα σας πούμε για τα έργα που μπορείτε να περιμένετε από το ΙΑΕΝ το 2004. Όπως γνωρίζετε κυκλοφόρησε ανακοίνωση για την υποβολή προτάσεων για την ανάθεση 5 νέων ερευνών τον Ιανουάριο 2004. Το 39ο βιβλίο του ΙΑΕΝ τυπώνεται και θα κυκλοφορήσει την άνοιξη του 2004: *Οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών τον 19ο αιώνα*, του Κώστα Λάππα. Να θυμίσω ότι για το βιβλίο αυτό το ΙΑΕΝ στήριξε την επεξεργασία και τη μηχανογράφηση των μητρώων των φοιτητών και χρησιμοποιήθηκε ο υπολογιστής της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού, σε χρόνια που το είδος ήταν σπάνιο. Τον Ιανουάριο του 2004 περιμένουμε τη χρηματοδότηση του εκδοτικού προγράμματος και ανάλογα με το ύψος της ελπίζουμε ότι θα προγραμματίσουμε 5 νέες εκδόσεις από τα 20 βιβλία των ερευνών του ΙΑΕΝ που η έκδοσή τους εκκρεμεί.

Στο τέλος αυτής της μακράς προσφώνησης πρέπει να πούμε ότι όλα αυτά τα οφείλουμε στην Πολιτεία, που έστω και δύσκολα μπορεί να μας εξασφαλίζει αυτούς τους πόρους και να μας ενισχύει ηθικά, δείχνοντάς μας εμπιστοσύνη με την ανανέωση της ανάθεσης αυτού του προγράμματος. Οι παριστάμενοι τιμητικά για μας σήμερα, ο Υπουργός Παιδείας Πέτρος Ευθυμίου και ο Γενικός Γραμματέας Νέας Γενιάς Γιώργος Σακελλίων δείχνουν την αρχή και τη συνέχεια στη βούληση της Πολιτείας και έχουν τις ευχαριστίες μας. Υποχρέωσή μας να θυμηθούμε τη συνεργασία μας με τους Υφυπουργούς Γιώργο Παπανδρέου, Φίλιππο Πετσάλνικο και Μανόλη Χατζηνάκη και τους Γενικούς Γραμματείς Στέφανο Μανίκα, Μαρία Αρσένη, Γιώργο Σεφερτζή, Άννα Διαμαντοπούλου, Γιώργο Τόγια, Παναγιώτη Τσιλιγκαρίδη και Πέτρο Σφηνάκη. Οι εργαζόμενοι στη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς βοήθησαν και στα 20 χρόνια το έργο του ΙΑΕΝ και ας δεχθούν άλλη μια φορά τις ευχαριστίες μας στο πρόσωπο της Διευθύντριας Κοινωνικής Συμμετοχής κυρίας Βάσως Μανωλά, η οποία πάνω από 15 χρόνια έχει την έγνοια του ΙΑΕΝ εξασφαλίζοντας τη συνέχεια.

Το ΙΑΕΝ, όπως είπαμε, 10 χρόνια τώρα είναι φιλοξενούμενο πρόγραμμα στο ΚΝΕ/ΕΙΕ. Χάρη στη βούληση του Διευθυντή του κ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, όπως και των προκατόχων του κ. Λουκίας Δρούλια και κ. Βασίλη Παναγιωτόπουλου, αλλά και των ερευνητών, των διοικητικών και των τεχνικών του ΚΝΕ και ολόκληρου του ΕΙΕ, λειτουργεί σε κλίμα στήριξης και ελευθερίας, που συμπληρώνεται από την επί τούτου διοικητική υποστήριξη που συντονίζει η προϊσταμένη της Γραμματείας του ΚΝΕ κυρία Μαρία Θεοδώρου. Και στο σημείο αυτό, αυτή την επίσημη ώρα, θα μας επιτρέψετε να θυμηθούμε τη συνάδελφό μας Εύα Γρατσία που χάθηκε πρόσφατα από την οικογένεια του ΚΝΕ.

Άφησα τελευταία την επιστημονική κοινότητα, που εκφράζει τη φιλική

της διάθεση με τη δική σας παρουσία στη γιορτή του ΙΑΕΝ, όπως και στις προηγούμενες εκδηλώσεις και τα συμπόσιά του 20 χρόνια τώρα. Όπως γνωρίζετε, προσβλέπουμε στην ενισχυτική ανταπόκρισή σας καθώς και στα κριτικά σας σχόλια γραπτά ή προφορικά για τα έργα του ΙΑΕΝ, που προσπαθούμε να μην τα στερούμε από τις ευεργεσίες του διαλόγου. Σε αυτή τη γραμμή οργανώθηκε και ο εορτασμός της 20ετίας: για να γίνει ενώπιόν σας μια πλατιά παρουσίαση του έργου του και να μοιραστούμε μαζί σας τη χαρά της γιορτής σ' αυτή την επέτειο.

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Μελέτες, Τεκμήρια, Συνέδρια
για την Ιστορία της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας

Παρουσίαση του ερευνητικού – εκδοτικού προγράμματος
1983-1989, 1994-2003
και 34 ψηφιοποιημένα βιβλία

ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΘΗΝΑ 2003

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ

ΤΟ CD-ROM ΚΑΙ Ο ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΣ ΤΟΠΟΣ ΤΟΥ ΙΑΕΝ ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Εξαιρετική τιμή και μεγάλη μου ευχαρίστηση να σας μιλήσω στην αποψινή γιορτινή συνάθροιση για το CD-ROM και τον διαδικτυακό τόπο του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας. Θερμές ευχαριστίες λοιπόν οφείλω στην Επιτροπή, που μου εμπιστεύθηκε πριν καιρό την επιμέλεια και τώρα την παρουσίαση.

Πριν σας δείξω τι φτιάξαμε, ας μοιραστούμε κάποιες σκέψεις για την είσοδο του ΙΑΕΝ στην ψηφιακή εποχή, ή αλλιώς την προσχώρησή του στην ψηφιακή επανάσταση — που εδώ και χρόνια, όπως όλοι γνωρίζετε, αλλάζει δραματικά και με τρόπο συναρπαστικό την παραγωγή και την διακίνηση των γνώσεων και των πληροφοριών, δημιουργώντας και αναπτύσσοντας ένα νέο, πραγματικά επαναστατικό, σύστημα πληροφόρησης.

Το 1996, λίγα χρόνια μετά το ξεκίνημα του Παγκόσμιου Ιστού, ιδρύθηκε στην Αμερική το Internet Archive, που έχει σκοπό να διαφυλάξει για τις επόμενες γενεές —καταγράφοντας και αποθηκεύοντάς το— ό,τι παρουσιάζεται κατά καιρούς στο διαδίκτυο, και στην συνέχεια δημιουργώντας αντίγραφα — για να μην ξανασυμβεί ό,τι συνέβη με την αρχαία βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Όταν πρόσφατα άνοιξε η νέα βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, ο ιδρυτής του Αρχείου Ίντερνετ αποφάσισε να της χαρίσει την επιβλητική συλλογή του, αποτελούμενη από 10 δισεκατομμύρια ιστοσελίδες. Πήγε λοιπόν πέρυσι στην Αίγυπτο, συνάντησε τη σύζυγο του προέδρου κυρία Σούζαν Μουμπάρακ, η οποία ως γνωστόν διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στην προσπάθεια για την ίδρυση και την οργάνωση της βιβλιοθήκης, και συζήτησε μαζί της τα πλεονεκτήματα του δώρου του: Πόσο γρήγορα μπορεί να ενημερωθεί, πόσο εύκολα εντοπίζονται οι πληροφορίες που περιέχει κλπ. «Εντυπωσιακό», του είπε η κ. Μουμπάρακ, «αλλά εγώ αγαπώ τα βιβλία». Αν, μετά την παρουσίαση, μας πείτε το ίδιο —ή κάτι παρόμοιο— δεν θα μας πειράζει καθόλου. Κι εμείς αγαπάμε τα βιβλία, και πολύ μάλιστα, αλλά ξέρουμε ότι το να μη χρησιμοποιεί κανείς ή το να αργεί να μάθει τα εργαλεία της εποχής του δεν ήταν ποτέ καλό πράγμα και —βε-

βαίως— ούτε σήμερα μπορεί να είναι. Όλοι γνωρίζουμε καλά ότι σήμερα έχουμε —και στο προβλέψιμο μέλλον επίσης θα έχουμε— να διαχειριστούμε ένα περιβάλλον δημοσίευσης που έχει προσφυώς χαρακτηριστεί «υβριδικό». Τα τυπωμένα βιβλία, ορισμένα από τα οποία —αν όχι όλα— θα κυκλοφορούν παράλληλα και σε ηλεκτρονική μορφή, θα συνυπάρχουν αρμονικά με τα ψηφιακά δημοσιεύματα, και η μία κατηγορία θα έχει να ωφεληθεί από την άλλη, όπως άλλωστε ήδη γίνεται.

Η ψηφιοποίηση των ήδη τυπωμένων βιβλίων, όπως, —καλή ώρα—, των βιβλίων του ΙΑΕΝ, θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτελεί ένα είδος αναγέννησής τους, όχι μόνο επειδή είναι προϋπόθεση για την παρουσιάσή τους στο διαδίκτυο, όπου μπορεί να τα εντοπίσουν και να τα χρησιμοποιήσουν άνθρωποι οι οποίοι για διάφορους λόγους τα αγνούσαν, αλλά και γιατί είναι ο μόνος τρόπος να θεραπευθεί το σπουδαιότερο (αν θέλετε βάλτε σε εισαγωγικά τη λέξη που ακολουθεί) «ελάττωμα» των βιβλίων στην εποχή μας, δηλαδή ο πολύς χρόνος που απαιτείται για να εντοπίσει κανείς μέσα σε αυτά τις πληροφορίες που τον ενδιαφέρουν. Δεν μιλάμε μόνο για τα παλιά βιβλία που ψηφιοποιούν οι βιβλιοθήκες προκειμένου να προσφέρουν καλύτερες υπηρεσίες στους αναγνώστες ή τους επισκέπτες των διαδικτυακών τους τόπων. Νομίζω ότι δεν είναι μακριά ο καιρός που όλοι οι εκδότες ή οι βιβλιοπώλες θα αυξάνουν τις πωλήσεις δίνοντας με έξυπνους τρόπους την δυνατότητα σε όσους έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο να αναζητούν πληροφορίες στα πλήρη κείμενα όλων των βιβλίων που εκδίδουν και διακινούν. Η αρχή έγινε, όπως είδαν φαντάζομαι όσοι από σας επισκέφθηκαν πρόσφατα στο Internet το βιβλιοπωλείο Amazon. Από την άνοιξη ως το φθινόπωρο που πέρασαν, το ηλεκτρονικό αυτό κατάστημα ξεκίνησε ψηφιοποιώντας 120.000 από τα πολύ περισσότερα βιβλία που διαθέτει κι έτσι η μηχανή αναζήτησης σαρώνοντας το πλήρες κείμενο των βιβλίων αυτών, καταρτίζει για το καθένα μία λίστα με τα χωρία στα οποία περιέχεται η πληροφορία που αναζητείται, και εφόσον κάποιος είναι πελάτης έχει την δυνατότητα να δει και ολόκληρες τις σελίδες που περιέχουν τα χωρία αυτά.

Αλλά, ας έρθουμε στα δικά μας, στα βιβλία του ΙΑΕΝ. Όταν συμβαίνουν όσα συμβαίνουν, το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, πρόγραμμα πρωτοποριακό στο ξεκίνημά του και στην πορεία του, και μάλιστα όχι μόνο για τα ελληνικά δεδομένα, δεν θα μπορούσε να είναι παιδί της εποχής του αν, δίπλα στον συμβατικό δίαυλο των εκδόσεων μέσα από τον οποίο φτάνουν τα βιβλία του σε συγκεκριμένες μικρές ομάδες χρηστών, δεν άνοιγε και έναν ψηφιακό για να οδηγήσει το πραγματωμένο έργο του στην τεράστια ψηφιακή δεξαμενή γνώσεων και πληροφοριών της εποχής μας με τον ιλιγγιωδώς αυξανόμενο όγκο, στην οποία έχει πρόσβαση θεωρητικά απεριόριστος αριθμός ανθρώπων, χωρίς τους γνωστούς τοπικούς και χρονικούς περιορισμούς διαθεσιμότητας που συνεπάγεται η υλική φύση των τυπωμένων βιβλίων και η λειτουργία των παρα-

δοσιακών βιβλιοθηκών. Σαν ενδιαμέσο σκαλοπάτι και σαν εναλλακτική λύση για όσους δεν έχουν ή δεν έχουν συνεχώς πρόσβαση στο διαδίκτυο, ή ακόμα για όσους θεωρούν ακόμα χαμηλές τις ταχύτητες του Internet, θα χρησιμοποιήσουμε μια ηλεκτρονική επανέκδοση των βιβλίων, η κυκλοφορία δηλαδή ενός CD-ROM με τα ψηφιοποιημένα βιβλία, συνοδευμένα με ένα πληροφοριακό φυλλάδιο που απαντά σε ό,τι μπορεί κανείς να ρωτήσει για το ΙΑΕΝ: Ερευνητικό πρόγραμμα, στόχοι, έρευνες που ανατέθηκαν, δημοσιεύματα, συνέδρια, διαρκές σεμινάριο, στατιστικά στοιχεία, συνεργάτες.

Οι λίγοι άνθρωποι που συμμετείχαμε στον σχεδιασμό συμφωνήσαμε αμέσως ότι θέλουμε ένα εργαλείο απλό και απείριστο, γρήγορο και αποτελεσματικό, πραγματικά χρήσιμο σε όσους τύχει για οποιονδήποτε λόγο να το μεταχειριστούν. Σκεφτήκαμε τους πιθανούς χρήστες, υποθέσαμε τι θα ήθελαν και πώς θα το ήθελαν, καταγράψαμε, προκειμένου να τα αποφύγουμε, όσα μας είχαν ταλαιπωρήσει ή μας είχαν, επιτρέψτε μου την έκφραση, «τσαντίσει» ως χρήστες όσων CD-ROM είχαν περάσει από τα χέρια μας ή ως επισκέπτες διαδικτυακών τόπων, προχωρήσαμε, δουλέψαμε σκληρά και πολύ περισσότερο απ' όσο υπολογίζαμε — η συνεργασία ανάμεσα στα λίγα μέλη της ομάδας δεν ήταν πάντοτε εύκολη — αλλά τελειώσαμε και χαιρόμαστε που θα μοιραστούμε το αποτέλεσμα με σας απόψε και ελπίζουμε με πολλούς άλλους στη συνέχεια. Θα σας δείξω τώρα τι φτιάξαμε, ελπίζοντας να μην κουράσω τους πεπειραμένους χρήστες και να μην μπερδέψω τους αρχάριους, αν υπάρχουν τέτοιοι ανάμεσά σας.

Πριν αρχίσω θα ήθελα να ακούσετε τα ονόματα των ανθρώπων στους οποίους ανήκει η τιμή και η ευθύνη όσων θα δείτε. Την σάρωση των βιβλίων, την επεξεργασία και την ταξινόμηση του ψηφιοποιημένου υλικού έκαναν στο WEBLAB του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών η Αγγελίνα Βόσσου και ο Ανέστης Γεωργιάδης. Στον Παύλο Καριωτέλλη του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών οφείλουμε την ανάπτυξη της εφαρμογής για την ανάγνωση των ψηφιοποιημένων βιβλίων και την αναζήτηση λέξεων στο ψηφιακό κείμενο. Η Όλγα Νικολάου δούλεψε πολύ καιρό για να διορθωθούν τα λάθη του ψηφιακού κειμένου που προέκυψε από οπτική αναγνώριση χαρακτήρων. Ο Αυγερινός Μαρκόπουλος και η Μπεττίνα Παπαπαναγιώτου έστησαν τον πληροφοριακό τόπο που βασίζεται στο βιβλιαράκι της εικοσαετίας και, κυρίως, κατασκεύασαν τον διαδικτυακό τόπο, την ενημέρωση και την συντήρηση του οποίου ήδη κάνει ο Γιάννης Πελεκουδάς. Ο ομιλών είχε τη χαρά να συνεργάζεται με όλους και να μοιράζεται μαζί τους όποιες δουλειές μπορούσε να μοιραστεί. Τους ευχαριστώ για όσα έμαθα από αυτή τη συνεργασία, τους ευχαριστώ και για τις ωραίες στιγμές που μοιραζόμασταν το μεράκι και την φροντίδα για να γίνει κάτι ωραίο και χρήσιμο. Ο Τριαντάφυλλος Σιλαβενίτης ως εκπρόσωπος της επιτροπής του ΙΑΕΝ ήταν βεβαίως από την αρχή μαζί μας για να συμβάλει με τα πολλά και

σπάνια επιστημονικά και ανθρώπινα χαρίσματά του στη λήψη των αποφάσεων που έπρεπε να λαμβάνονται όσο διαρκούσε η δύσκολη αυτή δουλειά.

Να δούμε τώρα το CD-ROM: Παρόλο που γνωρίζω ότι καλύτερα είναι να φτιάχνει κανείς διαφάνειες στο Power Point για να έχει το κεφάλι του ήσυχο, προτίμησα τη ζωντανή παρουσίαση γιατί είναι βεβαίως πολύ πιο παραστατική, παρόλο που υπάρχει κίνδυνος να τα μπερδέψω λιγάκι ή να μας πρودώσουν με κάποιο τρόπο τα μηχανήματα. Ας ελπίσουμε ότι θα πάνε όλα καλά. Μετά την απλούστατη και γρήγορη διαδικασία εγκατάστασης εμφανίζεται στην επιφάνεια εργασίας αυτό το εικονίδιο που παριστάνει μια βιβλιοθήκουλá, με χρώματα που θυμίζουν αρκετά τα εξώφυλλα των βιβλίων του ΙΑΕΝ. Από το εικονίδιο αυτό κατά τα γνωστά ανοίγει γρήγορα η αρχική οθόνη της εφαρμογής μας, χωρισμένη στα δύο. Αριστερά βρίσκεται ένας βραχύτιτλος κατάλογος των ψηφιοποιημένων βιβλίων του ΙΑΕΝ και δεξιά ένας λιτός δίγλωσσος τόπος (ελληνικά και αγγλικά) με όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες για το ερευνητικό και εκδοτικό πρόγραμμά μας, κρυμμένες κάτω από τις τρεις λέξεις: Παρουσίαση, Δραστηριότητες, Βιβλία. Είναι η ψηφιακή εκδοχή του μικρού βιβλίου της εικοσαετίας που θα πάρετε στο τέλος, μαζί με το CD-ROM, δομημένη βεβαίως όχι με λογική βιβλίου αλλά με αυτή που υπαγορεύουν τα νέα μέσα. Ένα σύντομο πέραςμα από δυο-τρία σημεία: Επιλέγω ας πούμε την ενότητα «Δραστηριότητες», εμφανίζεται αριστερά ο κατάλογος των υποενοτήτων και βλέπω δεξιά την πρώτη ενότητα «Ερευνητικό πρόγραμμα του ΙΑΕΝ». Καταρχήν μου προσφέρονται οι δύο κατηγορίες ερευνών με τις υποκατηγορίες τους, για να ανοίξω όποια από αυτές με ενδιαφέρει, προκειμένου να δω έναν κατάλογο των συγκεκριμένων πλέον ερευνών, καθώς και τα δημοσιεύματα που έχουν προκύψει από τις έρευνες αυτές, είτε ανήκουν στην σειρά του ΙΑΕΝ είτε όχι. Ας ρίξουμε μια ματιά και στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουμε τους ανθρώπους που συνέδεσαν το όνομά τους με το ΙΑΕΝ. Έχουμε έναν αλφαβητικό κατάλογο αριστερά, και δεξιά αριθμούς, που μπορούν να μας οδηγήσουν στα κείμενα τα οποία περιγράφουν την συμμετοχή τους στο ερευνητικό και εκδοτικό πρόγραμμα. Αν θέλω ας πούμε να ιδώ τι ακριβώς έκανε η Οντέτ Βαρών για το ΙΑΕΝ αγγίζω με το «χεράκι» τους αριθμούς και παίρνω πρόχειρες απαντήσεις με μικρές ετικέτες: 'Ότι ανέλαβε την 4η κατά σειρά έρευνα, ότι έκανε την 33η ανακοίνωση στο πρώτο Συμπόσιο και ότι είναι συγγραφέας του δέκατου δημοσιεύματος. Αν θέλω περισσότερα κάνω κλικ στους αριθμούς και μεταφέρομαι στην σελίδα που παραπέμπουν. Ας πούμε, βλέπω αμέσως ότι στο Α' Συμπόσιο η Οντέτ Βαρών μίλησε για τον Ελληνικό Νεανικό Τύπο από το 1830 ως το 1944 μαζί με τους Μάρθα Καρπόζηλου, Άννα Ματθαίου, Λ. Καρυάτογλου, Κ. Τσικνάκη και Αγγελική Πανοπούλου. Είμαι βέβαιος ότι όλοι θα βρείτε γρήγορα και εύκολα όποια πληροφορία σας χρειαστεί.

Αλλά, ας επιστρέψουμε στο CD-ROM για να δούμε ποιες δυνατότητες

προσέγγισης του ψηφιοποιημένου υλικού έχει ο χρήστης. Ας αρχίσουμε από τον βραχύτιτλο κατάλογο που εμφανίζεται στην αρχική οθόνη της εφαρμογής. Από τον κατάλογο αυτόν μπορούμε καταρχήν να έχουμε εποπτεία των περιεχομένων ενός ή περισσοτέρων ή και όλων των βιβλίων, στο επίπεδο που εμείς επιθυμούμε. Ας δούμε, για παράδειγμα το τέταρτο βιβλίο της σειράς, της Ματούλας Τομαρά-Σιδέρη και του Νίκου Σιδέρη: *Συγκρότηση και διαδοχή των γενεών στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*. Πρώτο επίπεδο, δεύτερο, τρίτο, τέταρτο, πέμπτο και εν τέλει τα περιεχόμενα σε πλήρη ανάπτυξη. Εννοείται ότι υπάρχει η δυνατότητα άμεσης μετάβασης στο κεφάλαιο που μας ενδιαφέρει με απλό κλικ στον τίτλο του κεφαλαίου αυτού. «Εξώγαμες γεννήσεις», παραδείγματος χάριν. Αν βρω ενδιαφέροντα όσα γράφονται εδώ και θέλω να διαβάσω τη συνέχεια δεν έχω παρά να χρησιμοποιήσω το βέλος που με πάει στην επόμενη σελίδα, ή, αν μου αρέσει πιο πολύ το πληκτρολόγιο, να πατήσω το λειτουργικό πλήκτρο 4, όπως με συμβουλεύει η ετικετούλα που εμφανίζεται πάνω από το βέλος όταν το ακουμπήσω. Τα μπλε αυτά βέλη με βοηθούν λοιπόν να πάω στην προηγούμενη ή την επόμενη σελίδα, στο προηγούμενο ή το επόμενο κεφάλαιο, στην αρχή ή στο τέλος του βιβλίου. Αν έχω κάποια παραπομπή και θέλω να μεταβώ σε κάποια συγκεκριμένη σελίδα χρησιμοποιώ αυτό το κίτρινο κουμπί με το κεκαμμένο βέλος, ή τον γνωστό συνδυασμό πλήκτρων Control+G, μου ανοίγει ένα παραθυράκι στο οποίο βλέπω τον κατάλογο των βιβλίων με μαρκαρισμένο το βιβλίο στο οποίο βρίσκομαι και δεν έχω παρά να πληκτρολογήσω τον αριθμό της σελίδας που θέλω, για παράδειγμα σελίδα 97, και αμέσως την έχω. Πρέπει να ομολογήσω ότι το νούμερο δεν ήταν τυχαίο, ήθελα μια σελίδα που θα μου δώσει την αφορμή να σας πω και για τα δύο αυτά πολύ χρήσιμα κουμπιά με τα καμπύλα βέλη, που χρησιμεύουν για να περιστρέφουμε τις σελίδες οι οποίες περιέχουν πλάγια τοποθετημένους πίνακες σαν αυτόν, ή εικόνες, σαν αυτές ας πούμε που εικονογραφούν την ανακοίνωση του Ηλία Αντωνόπουλου στα πρακτικά του τρίτου συμποσίου. Εδώ είμαστε. Αυτή η εικόνα είναι εντάξει, όπως και αυτή, εδώ όμως, που η εικόνα είναι πλάγια τοποθετημένη, θα χρειαστούμε το κουμπάκι, όπως και το ταίρι του με την αντίστροφη φορά αν συνεχίσουμε και φτάσουμε εδώ.

Ως εδώ θα μπορούσε να πει κανείς ότι κάναμε —πολύ πιο γρήγορα βέβαια και πολύ πιο άνετα— ό,τι κάναμε παλαιότερα με τα μικροφίλμς. Ας δούμε τώρα τις λειτουργίες εκείνες για τις οποίες κυρίως έγινε η ψηφιοποίηση. Για κάποιο λόγο λοιπόν με ενδιαφέρουν οι επιδημίες και θέλω να δω αν υπάρχει κάτι γι' αυτές στα βιβλία του ΙΑΕΝ — και πώς θα μπορούσε βέβαια να μην υπάρχει. Εδώ βλέπω λοιπόν ότι η εφαρμογή διαθέτει ένα ευρετήριο. Κλικ στον σελιδοδείκτη και νάτο, με κενή την θέση πληκτρολόγησης για τη λέξη που με ενδιαφέρει, πληκτρολογώ και αμέσως έχω τη λέξη σε όλους τους τύπους με τον αριθμό ευρέσεων δίπλα και φυσικά το μάτι μου πέφτει και παρακάτω στα

σύνθετα. Αν θέλω τώρα να δω τις σελίδες που φιλοξενούν αυτή την όχι πολύ ευχάριστη λέξη δεν έχω παρά να κάνω διπλό κλικ επάνω της για να καταρτισθεί από κάτω ένας πίνακας ευρέσεων και στα δεξιά η πρώτη από τις σελίδες του πίνακα αυτού. Η μετάβαση σε κάθε σελίδα γίνεται χωρίς χρονοτριβή με ένα κλικ στην αντίστοιχη γραμμή του πίνακα. Η τελευταία σειρά μάς πληροφορεί σε ποια σελίδα ποιου τόμου και ποιου βιβλίου βρισκόμαστε. Αυτή είναι μια «εύκολη» σελίδα, με την έννοια ότι το μάτι μας πέφτει εύκολα στην λέξη που ψάχνουμε. Σε άλλες σελίδες που είναι πυκνότερες ο εντοπισμός είναι πιο δύσκολος, όπως για παράδειγμα στη σελίδα 231 του ίδιου βιβλίου. Για να κινηθεί γρήγορα ο χρήστης και να μην υποχρεωθεί να τη διαβάσει ολόκληρη του έχουμε σημειωμένη τη λέξη στο ψηφιακό κείμενο της σελίδας αυτής, στο οποίο μεταβαίνει απλούστατα επιλέγοντας τον σελιδοδείκτη με τη λέξη «κείμενο». Αν δεν τον βολέουν στη θέση αυτή οι σελιδοδείκτες και τους θέλει, ας πούμε, κοντά στα κουμπιά, μπορεί εύκολα να τους αλλάξει θέση. Επίσης, αν του φανούν μικρά τα γράμματα, μπορεί να τα μεγαλώσει όσο θέλει.

Αν τώρα δεν θέλω τις επιδημίες γενικώς αλλά μόνο τις επιδημίες χολέρας (να με συμπαθάτε για το δυσάρεστο θέμα, αλλά είναι βολικό παράδειγμα), χρησιμοποιώ το εργαλείο της σύνθετης αναζήτησης, το οποίο βρίσκω εκεί που βρήκα και το ευρετήριο. Πληκτρολογώ «επιδημία» και «χολέρας», επιλέγοντας τον λογικό τελεστή «και», που θα απομονώσει τις σελίδες στις οποίες βρίσκονται και οι δύο λέξεις και παίρνω αφού δώσω την εντολή για αναζήτηση έναν πίνακα που μου λέει ότι για επιδημία χολέρας μιλούν τρία βιβλία, αυτά που βλέπετε. Μια σημαντική λεπτομέρεια, γνωστή βεβαίως σε όσους είναι συνηθισμένοι σε τέτοιου είδους αναζητήσεις: Θα εντόπιζα περισσότερες αναφορές αν δεν περιόριζα την αναζήτηση με την πληκτρολόγηση ολόκληρων των λέξεων. Αν θέλω όλες τις σχετικές αναφορές θα πρέπει να αντικαταστήσω τις καταλήξεις με αστερίσκο («επιδημί*» «χολέρα*»), ο οποίος για τεχνικούς λόγους θα εμφανίζεται με το σύμβολο %. Ας το κάνουμε και θα δούμε ότι οι ευρέσεις σχεδόν διπλασιάζονται. Προηγουμένως δεν είχε εντοπισθεί ας πούμε το άρθρο του Χρήστου Λούκου, επειδή η δεύτερη λέξη είναι στην ονομαστική και όχι στη γενική που είχαμε ζητήσει.

Ας πούμε τώρα ότι από τις πληροφορίες που εντόπισα κάποια με ενδιαφέρει πραγματικά και θέλω να την αποδελτιώσω με κάποιον τρόπο. Οι δυνατότητες που έχω είναι οι εξής:

1ο, να τοποθετήσω τη σελίδα στην ηλεκτρονική δελτιοθήκη που βρίσκεται κάτω από τη λέξη «Επιλεγμένα»,

2ο, να εκτυπώσω την εικόνα της σελίδας,

3ο, να εκτυπώσω το ψηφιακό κείμενο ή ένα μέρος του που θα επιλέξω,

4ο, να αντιγράψω το ψηφιακό κείμενο ή ένα μέρος του και να το μεταφέρω σε ένα αρχείο κειμένου ή όπου αλλού θέλω.

Οι εξοικειωμένοι με τον υπολογιστή χρήστες νομίζουμε ότι δεν θα συναντήσουν καμία δυσκολία στην χρήση της εφαρμογής. Για τους αρχάριους έχουμε λεπτομερείς οδηγίες στο μενού «Βοήθεια». Αυτές οι πρόθυμες κοπέλες¹ περιμένουν να τους εξηγήσουν πώς να μεταβαίνουν σε όποιο βιβλίο και σε όποια σελίδα επιθυμούν, και αυτός ο νέος² που είναι έτοιμος να τρέξει για να βρει τις λέξεις που ψάχνουν τους εξηγεί πώς ακριβώς να τις αναζητούν. Αν θέλουν και εικονογραφημένες τις οδηγίες μπορούν να τις έχουν. Αυτά για το CD-ROM, και περνάμε στον διαδικτυακό μας τόπο, όπου τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά αλλά εξίσου απλά και, νομίζουμε, αποτελεσματικά.

Κατ' αρχήν έχουμε μια θέση για τα νέα του IAEN, δηλαδή εκδηλώσεις όπως η σημερινή, δελτία τύπου νεοεκδοθέντων βιβλίων, το πρόγραμμα του διαρκούς σεμιναρίου κλπ. Διαφέρει επίσης ο δρόμος που ακολουθούμε για να φτάσουμε στα ψηφιοποιημένα βιβλία, διαφέρει και ο τρόπος αναζήτησης λέξεων. Εδώ δεν έχουμε το ευρετήριο αλλά μία θέση για την λέξη ή τις λέξεις που θα αναζητήσουμε. Ας δούμε ένα παράδειγμα. «Γαλλικά» και «πιάνο». Ο κατάλογος των ευρέσεων, και η πρώτη σελίδα ανοιχτή με επισημασμένες τις αναζητούμενες λέξεις. Αν θέλουμε την εικόνα της σελίδας μπορούμε να την έχουμε, και μπορούμε να αντιγράψουμε το κείμενο για όποια χρήση επιθυμούμε.

Ας δούμε τώρα τι μπορεί να δει ένας ξένος συνάδελφός μας, από την Αμερική ας πούμε, όπου το 2001 ιδρύθηκε η Εταιρεία για την Ιστορία των Παιδιών και της Νεολαίας, της οποίας την ιστοσελίδα βλέπετε εδώ,³ ή από την Αγγλία, όπου στο πανεπιστήμιο αυτό⁴ τρέχει ένα πρόγραμμα για την Ιστορία της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας. Όπως τους βρήκαμε εμείς έτσι θα μπορούν πλέον να μας βρουν κι εκείνοι και άλλοι που θα αναζητούν στο διαδίκτυο σχετικές πληροφορίες. Όποιος λοιπόν φτάσει με κάποιον τρόπο στον τόπο του IAEN θα βρει, όπως προείπαμε, όλα τα πληροφοριακά κείμενα στα αγγλικά.

Αυτή τη στιγμή που μιλάμε κάποιος άγνωστός μας ίσως από το σπίτι του

1. Αναφορά στην εικονογράφηση της «Βοήθειας». Φαίνεται στην οθόνη, δίπλα στις οδηγίες, φωτογραφία μαθητριών του Παρθεναγωγείου Χιλλ (1885), από το βιβλίο της Ελένης Φουρνάρη, *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών. Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*, ΙΑΕΝ αρ. 11, Αθήνα 1987, 494.

2. Επίσης αναφορά στην εικονογράφηση της «Βοήθειας». Φωτογραφία του Π. Σ. Σαββίδη σε ποδήλατο Clément (1898), από το βιβλίο της Χριστίνας Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία, 1870-1922*, ΙΑΕΝ αρ. 32, Αθήνα 1997, 371.

3. Προβάλλεται στην οθόνη η αρχική σελίδα του διαδικτυακού τόπου της αμερικανικής Society for the History of Children and Youth.

4. Προβάλλεται μια σελίδα από τον διαδικτυακό τόπο του πανεπιστημίου του Birmingham, αφιερωμένη στο πρόγραμμα History of Childhood and Youth in European Cultural History.

ή το γραφείο του διαβάζει το ερευνητικό πρόγραμμα του IAEN ή τον κατάλογο των βιβλίων μας. Θα μου πείτε ότι δεν θα κερδίσει και πολλά αφού τα βιβλία δεν θα μπορεί να τα διαβάσει. Υπάρχουν όμως τα περιεχόμενα και οι περιλήψεις των ελληνόγλωσσων βιβλίων κυρίως στα γαλλικά, και καθώς τα κείμενά μας διατίθενται και σε ψηφιακή μορφή, θα μπορούσε, αν πραγματικά θέλει να εντοπίσει πληροφορίες, να βρει πώς είναι στα ελληνικά οι λέξεις που τον ενδιαφέρουν, να φτάσει στις σελίδες που τις περιέχουν και να χρησιμοποιήσει κάποιον αυτόματο μεταφραστή, που θα του δώσει ενδεχομένως ένα κακό κείμενο, από το οποίο όμως θα μπορέσει να πάρει μια ιδέα για το περιεχόμενο. Αλλά και στα πληροφοριακά κείμενα να μείνει, πάλι κέρδος έχουμε και εμείς και αυτός.

Τελειώνω: Με το βιβλίο, το παλαιό αλλά δοκιμασμένο και ακόμα ισχυρότατο όχημα της γνώσης, έχουμε δεσμούς δυνατούς και ίσως —για τις γενιές μας πάντα μιλάω— ακατάλυτους, αλλά χαιρόμαστε και απολαμβάνουμε το IAEN πάνω και μέσα στα καινούργια οχήματα, κι ας είναι ακόμα ίσως αδέξια φτιαγμένα, κι ας μην ξέρουμε για πόσο και με ποιους όρους θα είναι χρήσιμα. Αν πάρουμε ένα βιβλίο τυπωμένο πριν από 500 χρόνια μπορούμε να το διαβάσουμε. Τα CD-ROM ή οι ιστοσελίδες που κατασκευάζουμε σήμερα, αυτά τα *incunabula* της ψηφιακής εποχής, ποια τύχη θα έχουν όχι σε 500 αλλά σε 10 ή 50 χρόνια, αν δεν βρίσκεται συνέχεια κάποιος να τα προσαρμόζει στις καταιγιστικές τεχνολογικές αλλαγές; Όπως και να είναι, το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας ξεκινάει ένα καινούργιο ταξίδι και εμείς δεν μπορούμε παρά να ευχηθούμε με την καρδιά μας να είναι καλό.

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΣΙΝ ΕΤΗ

Ας πάρουμε πρώτα τα υποκείμενα. Στα 1983, όταν ιδρύεται —αρχίζοντας αμέσως τη δράση-του— το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, η κοινότητα των ιστορικών είναι, κατά μέσο όρο, πολύ νεότερη απ' ό,τι είναι σήμερα. Υπήρχαν βέβαια οι πρεσβύτες, άλλοι πρόσωπα σεβαστά και αγαπητά, όπως ο Κ. Θ. Δημαράς, ο Νίκος Σβορώνος και ο Λίνος Πολίτης —που είναι ζήτημα αν πρόλαβε να πληροφορηθεί το νέο— άλλοι αδιάφοροι, κι άλλοι παραδείγματα προς αποφυγήν —εννούν για τον τρόπο με τον οποίο προσέγγιζαν και παρουσίαζαν το ιστορικό γεγονός.

Αλλά η κοινότητα ως σύνολο είναι νεανική. Οι καινούριες θέσεις στα καινούρια ή τα παλιά πανεπιστήμια, στα ερευνητικά κέντρα που διευρύνουν το προσωπικό-τους, στα αντίστοιχα προγράμματα που δημιουργούνται από έξω-πανεπιστημιακούς θεσμούς, όπως οι Τράπεζες, όλα αυτά συγκεντρώνουν ανθρώπους —άντρες και γυναίκες— που μόλις ή σχεδόν μόλις έχουν ολοκληρώσει τις διδακτορικές-τους διατριβές. Και πλάι σ' αυτούς, ή γύρω-τους, οι νεότεροι, όσοι τις ετοιμάζουν ή τις ονειρεύονται, οι νέοι κι οι νέες που γεμίζουν τις αίθουσες των συνεδρίων, των έκκεντρων ή οργανωμένων σεμιναρίων, που στελεχώνουν και ζωογονούν την *Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού*, τον *Όμιλο Μελέτης του Ελληνικού Διαφωτισμού*, ή τα άλλα παρεμφερή σωματεία. Αυτοί όλοι δίνουν τον τόνο.

Όχι μόνον αυτοί, όμως. Γιατί εκτός από τους ανθρώπους, είναι και πολλοί οι καινούριοι θεσμοί: το Πανεπιστήμιο του Αιγαίου, με Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, το Πανεπιστήμιο του Ιονίου, της Κρήτης, τα ερευνητικά κέντρα ή προγράμματα της Αγροτικής ή της Βιομηχανικής Τράπεζας, και άλλα.

Μετά τα υποκείμενα, τα φυσικά και τα θεσμικά, η μέθοδος, οι θεωρητικές προσλαμβάνουσες. Η ιστορία ως επιστήμη έχει, σε παγκόσμιο επίπεδο, ξανακαινουργιώσει και οι τρόποι προσέγγισης και τα ίδια τα αντικείμενα έχουν ανανεωθεί. Κοντά στο παγκόσμιο, οι δικές-μας συγκυρίες: ένα από τα θετικά της δικτατορίας ήταν ότι ώθησε πολλούς, από ποικίλες επιστήμες, στην αναζήτηση των αιτίων που την προκάλεσαν: «μα γιατί καταντήσαμε σ' αυτό το χάλι;». Νομικοί, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, αρχιτέκτονες πλούτισαν τις τά-

Ξεις των ιστορικών, καλλιεργώντας μάλιστα καινούριους κλάδους: ιστορία της βιομηχανίας, της δημογραφίας, των νοοτροπιών. Κοσμογονία — ναι, η λέξη δεν είναι υπερβολική.

Αν περιγράψω σωστά το κλίμα, λοιπόν, το συγκεκριμένο αντικείμενο τώρα, το δικό-μας, η έννοια και η υπόσταση της παιδικής ηλικίας και της νεολαίας, έρχεται να δώσει επιπλέον ώθηση στην κινητικότητα, στην ανανέωση της επιστήμης. Αυτά τα θέματα δεν είχε τύχει να μας απασχολήσουν ακόμα ως ιστορικά αντικείμενα· είχαν όμως αρχίσει να απασχολούν τους ξένους συναδέλφους στη διεθνή επιστήμη — εννοώ κυρίως στην αναπτυγμένη Ευρώπη και στη βόρεια Αμερική. Στην Ελλάδα όχι — και εδώ βρίσκεται η κύρια ίσως συμβολή του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας στον θεωρητικό εμπλουτισμό της ιστορικής-μας παιδείας, γιατί όπως έδειξε η ταχύτατη ανταπόκριση, η ερευνητική δυναμική υπήρχε, και δεν χρειαζόταν παρά το έναυσμα. (Θυμίζω την κάπως παράλληλη πορεία του Ιδρύματος Ερευνών για το Παιδί, την πρωτοβουλία του γιατρού Σπύρου Δοξιάδη, που φιλοξένησε επίσης έρευνες ιστορικού προσανατολισμού). Άμεση λοιπόν ενεργοποίηση, και σε έναν χρόνο είχαμε τα πρώτα αποτελέσματα, το πρώτο διεθνές συνέδριο. (Προτού προχωρήσω, ανοίγω μια παρένθεση, για να τονιστεί ότι πέρα από τις διαθεσιμότητες χρειαζόταν η έμπνευση, και πέρα από την έμπνευση, κι η οργανωτική δουλειά, το τρέξιμο — άνευ τούτων ουδέν-εστι γενέσθαι των δεόντων. Αλλά το να επαινέσω τα τέσσερα μέλη της επιτροπής, και μάλιστα τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη, το νιώθω λιγάκι αταίριαστο· είναι πολύ δικαί-μου άνθρωποι).

Περνάμε έτσι στο δεύτερο θέμα, αυτό που μου ανέθεσαν —όλα τα προηγούμενα ήταν δική-μου πρωτοβουλία— δηλαδή κάποια σύντομα λόγια για τις έρευνες που αναζητούν το στίγμα και την πορεία των νεανικών οργανώσεων και εκείνων που προσπαθούν να περιγράψουν και να εννοήσουν τις νοοτροπίες και τις συμπεριφορές. Είναι τριάντα μία· το ένα τρίτο περίπου του συνόλου.

Οι πέντε πρώτες είναι βιβλιογραφίες. Από τη μια η καταγραφή των ελληνικών νεανικών περιοδικών από το 1830 έως το 1945, δηλαδή όσα εκδίδονται από νέους ή όσα αποβλέπουν στα παιδιά και τους εφήβους, κι από την άλλη η βιβλιογραφία της παιδικής λογοτεχνίας του 19ου αιώνα. Δεν θα τα σχολιάσω φυσικά, παρά μόνο ως προς δύο παραμέτρους, που τις ξέρουν καλά όλοι όσοι τα έχουν χρησιμοποιήσει: πρώτον ότι είναι κάποιες στιγμές που η εμβρίθεια και η φιλέρευνα διάθεση των βιβλιογράφων μας εντυπωσιάζει σε ύψιστο βαθμό, και δεύτερον ότι ελλείπει άλλων συνολικότερων βιβλιογραφικών βοηθημάτων, πολύ συχνά καταφεύγουμε σ' αυτά εδώ, ακόμα κι όταν το αντικείμενό-μας δεν είναι η «νεότητα» είτε κάτι παρεμφερές, παρά απλά και σκέτα, η εποχή, η κοινωνία, η ιστορία. Για κάποιες περιόδους δεν έχουμε άλλα παρόμοια

βοηθήματα — αρχίζουμε λοιπόν από το βρισκόμενο, και παραπέρα προσπαθούμε κουτσά-στραβά να πορευτούμε.

Αλλά αν θελήσουμε να προχωρήσουμε προς μιαν άλλη κατεύθυνση, πιο θεωρητική, οι βιβλιογραφίες ετούτες μας επιτρέπουν να διακρίνουμε, έστω σχηματικά, το ζητούμενο της όλης υπόθεσης: πώς, και πότε, η νεολαία συνδέεται με την πρωτοπορία, πώς δηλαδή, και πότε, το βιολογικά νεανικό παράγει το κοινωνικά καινούριο. Η νεολαία ως υποκείμενο απουσιάζει από ολόκληρον τον 19ο αιώνα — ακριβέστερα από τις εννέα πρώτες δεκαετίες-του· σ' αυτές υπάρχει μονάχα «το παιδί», και πάλι ως αντικείμενο.

Αλλά, άραγε, κι από την ώρα που υποστασιοποιείται, τέλη 19ου, αρχές του 20ού αιώνα, συνιστά πρωτοπορία; Τί ακριβώς σημαίνει ετούτη η έννοια, με ποια μέτρα θα μετρήσουμε τη δυναμική-της, πώς θα την ψηλαφίσουμε; Λεπτεπίλεπτα ερωτήματα και ουσιαστικά· για να προχωρήσουμε προς κάποιες απαντήσεις μας χρειάζεται να περάσουμε στις θεωρητικά προσανατολισμένες έρευνες· αλλά προτού φτάσω σ' αυτές, σταματώ σε κάποιες ακόμα βιβλιογραφικές συμβολές. Η πρώτη, μοναχική και μεγαλεπήβολη, καταγράφει το νομικό καθεστώς της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, 1833-1900· αποδελτιώνει τους σημαντικότερους νόμους, βασιλικά διατάγματα, θεσπίσματα, ψηφίσματα, αποφάσεις υπουργικές ή άλλες, καταστατικά σωματείων, όλα όσα άπτονται δηλαδή ζητημάτων σχετικών με τη νεότητα και την εκπαίδευσή-της, χρονολογικά ταξινομημένα, με σύντομα αποσπάσματα όπου χρειάζοταν, και μ' ένα πλούσιο κι ευμέθοδο θεματικό ευρετήριο στο τέλος. Πολυδύναμο εργαλείο — ίσως δεν έχει χρησιμοποιηθεί ακόμα αρκετά, δεν έχουμε συνειδητοποιήσει πόσες δυνατότητες προσφέρει — είτε ως οδηγός για περαιτέρω έρευνες είτε αυτό καθεαυτό ως δείκτης πραγμάτων και καταστάσεων. Για να φανεί κάπως η πορεία-τους, σημειώνω απλώς ότι ο πρώτος τόμος καλύπτει τα 57 πρώτα έτη, ενώ ο δεύτερος τα δέκα που απομένουν. Η χιονοστιβάδα της νεότητας αρχίζει.

Οι άλλες τρεις συμβολές είναι δύο καταγραφές αρχειακού υλικού και μία συναγωγή τεκμηρίων για τον Νοέμβρη του 1973, που μόλις πρόσφατα είδαμε κάποια-της πορίσματα. Το αρχειακό υλικό είναι, πρώτον ο αναλυτικός κατάλογος — συνοδευμένος μάλιστα από μια κατατοπιστική εισαγωγή — των εγγράφων του Κεντρικού Συμβουλίου της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων, όσα δηλαδή διασώθηκαν και είναι σήμερα προσιτά στην έρευνα, καθώς φυλάγονται στα ΑΣΚΙ, και δεύτερον, από τα ΑΣΚΙ πάλι, τα τεκμήρια που διασώθηκαν για τη ζωή και την εκπαίδευση των παιδιών που βρέθηκαν στις ανατολικές χώρες μετά το τέλος του εμφυλίου. Ύλικό μ' άλλα λόγια που μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε τις αντιλήψεις της Αριστεράς, πιο συγκεκριμένα του Κομμουνιστικού Κόμματος, όχι απλώς για τη νεολαία, παρά γενικότερα για τα οράματα και ορισμένες πρακτικές-του. Παραπλήσιο είναι και το αντικείμενο μιας άλλης έρευνας για τις αντιλήψεις και τις πρακτικές που εφαρμό-

στηκαν τα ίδια παραγμένα χρόνια από την αντίπαλη όχθη· η Μακρόνησος: «Στρατιωτική αγωγή και εθνική ιδεολογία» — πώς δηλαδή επιτελέστηκε ή επιχειρήθηκε η μεταστροφή όσων «πίστεψαν ή παρασύρθηκαν» από τα προηγούμενα οράματα.

Με αυτές τις τελευταίες σύντομες και περιεκτικές μελέτες πλησιάζουμε θεματικά τις δύο επόμενες ομάδες ερευνών. Η πρώτη ανιχνεύει τις «Νεανικές συσσωματώσεις» και περιλαμβάνει επτά έρευνες, από τις οποίες αποτελέσματα έχουν δημοσιευτεί μονάχα για τις τρεις.

Χρονολογικά η παλαιότερη είναι η «Φοιτητική Συντροφιά». Ένα σωματείο για την υπεράσπιση και τη διάδοση της δημοτικής, με μικρή δράση, με λίγα μέλη — αλλά σε κρίσιμο χώρο, μέσα στο άντρο της καθαρεύουσας, στο Πανεπιστήμιο. Νομίζω πως αν ποτέ προχωρήσουμε σε μια αναλυτική και πλούσια τεκμηριωμένη, όπως του αξίζει, ιστορία του γλωσσικού ζητήματος, το πιο ουσιαστικό και πιο ενδιαφέρον κεφάλαιο θα είναι εκείνο που θα πραγματεύεται την αντοχή της καθαρεύουσας. Ουσιαστικό, επειδή θα μας προσφέρει απτά παραδείγματα για το πόσο συχνά και πόσο επίμονα οι κοινωνίες προτιμούν την ιδεοληψία από το συμφέρον-τους και τη λογική.

Η δεύτερη μελέτη επιχειρεί, παίρνοντας ως αφορμή και παράδειγμα τις νεανικές οργανώσεις της Θεσσαλονίκης, να αναδειξεί το φαινόμενο στα χρονικά όρια του πρώτου τρίτου του 20ού αιώνα — ακριβέστερα έως το 1936. Μια ποικιλία δραστηριοτήτων —αθλητικές, πολιτικές, ιδεολογικές, κοινωνικές— αλλά χωρίς ιδιαίτερη ένταση, χωρίς ιδιαίτερη επιρροή. Η νεολαία αναδεικνύεται εκείνα τα χρόνια, παίρνει κάποια θέση, που είναι όμως κατά βάσιν επικουρική των κυρίαρχων κοινωνικών τάσεων. Πρωτοπορεί, αλλά λίγο.

Άλλωστε με το 1936 τα πράγματα θα πάρουν καινούρια τροπή. Εκεί που μας αφήνει η προηγούμενη μελέτη, θα έπιανε το νήμα η επόμενη για την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας της μεταξικής δικτατορίας, που είχε αναλάβει ο καλός-μας φίλος, ο χαμένος τόσο πρόωρα Gunnar Hering.

Η επόμενη έρευνα διαφέρει και θεματικά, και χρονολογικά από τις προηγούμενες· πρόκειται για μια επισκόπηση του αθλητισμού από τα 1870 ως τα 1922 και ταυτόχρονα διερευνά την επίδρασή-του στις όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Διαφέρει επίσης και ως προς την έκταση — ένα ογκώδες βιβλίο, που μεταφράστηκε και στα γαλλικά. Ξεκινώντας από τη δραστηριότητα τεσσάρων κυρίως αθλητικών σωματείων, και διερευνώντας τις ποικίλες διασυνδέσεις του αθλητισμού με εκφάνσεις του πολιτικού και του κοινωνικού βίου επιχειρεί και, όσο μπορώ να κρίνω, πετυχαίνει να θέσει τις βάσεις για την επισημονική μελέτη του αθλητικού φαινομένου στην Ελλάδα. Η οργανωμένη σε σωματεία και συλλόγους σωματική άσκηση συνδυασμένη με το παιχνίδι και τη νίκη —του ατόμου ή της ομάδας— είναι μια δραστηριότητα που καταλαμβάνει

μεγάλο μέρος και του ελεύθερου χρόνου στις σύγχρονες κοινωνίες, αλλά και του φαντασιακού της μικρής ή της μεγάλης κοινότητας. Βρίσκω πολύ ενδεικτικό ότι πολλοί από τους πρώτους συλλόγους που ιδρύονται στον ελληνικό χώρο —εντός και εκτός των συνόρων— αυτοχαρακτηρίζονται είτε από ένα παράγωγο του «Ελλάς» είτε από ένα του «έθνος» είτε χρησιμοποιούν κατά κόρον το πρόθεμα «παν-»: «Πανελλήνιος», «Πανιώνιος», «Εθνικός» — τα παραδείγματα εύκολα πολλαπλασιάζονται. Το μερικό, το κοινωνικό, και άργησε να εκφραστεί και έμεινε πάντα στη σκιά του εθνικού, και αυτό το ιδιάζον χαρακτηριστικό της κοινωνίας-μας καθρεφτίζεται και στην αθλητική οργάνωση. Είναι ενδιαφέρον ότι από το 1922, και για μισόν περίπου αιώνα, οι κύριες αθλητικές αντιθέσεις στις περισσότερες πόλεις ήταν ανάμεσα στους γηγενείς συλλόγους και τους προσφυγικούς. Οι άλλες κοινωνικές αντιθέσεις βρήκαν μόνον μια αχνή αντανάκλαση ανάμεσα στον εργατικό Πειραιά και τη δημοσιούπαλληλική Αθήνα.

Ερχόμαστε τώρα στην τελευταία και πιο πολυπληθή αριθμητικά ομάδα: «Νοοτροπίες και συμπεριφορές», και πώς διαχέονται στην τέχνη και τη λογοτεχνία. Δεκατέσσερις έρευνες, που οι περισσότερες έχουν δώσει κάποια πρώτα ή και τελικά συμπεράσματα.

Βέβαια και όλες οι προηγούμενες έρευνες που επισκοπήσαμε, καθώς και πολλές ακόμα που θα παρουσιαστούν από τις επόμενες ομιλήτριες, εμπεριέχουν κάτι από τη μελέτη των νοοτροπιών και των συμπεριφορών — η ίδια η χρήση της έννοιας «νεότης», είτε της έννοιας «παιδική ηλικία» προδίδουν κάποια νοοτροπία, όπως είπαμε. Αλλά τώρα πλησιάζουμε στην καρδιά του ζητήματος. Επιχειρώ μια σχηματική ομαδοποίηση.

Οι έρευνες που ανέλαβαν να διερευνήσουν τον ρόλο που κρατούν τα παιδιά και οι νέοι στην πεζογραφία αποτελούν την μεγαλύτερη αριθμητικά ομάδα: «Οι τύποι του νέου ήρωα στο μυθιστόρημα 19ου αιώνα», «Οι νέοι μέσα από το λαϊκό μυθιστόρημα (1840-1860)», «Ο Αριστοτέλης Κουρτίδης και η παιδική λογοτεχνία», «Το Πανεπιστήμιο και οι φοιτητές στη νεοελληνική πεζογραφία», «Νεανικότητα και νεανικός λόγος στην ελληνική πεζογραφία», που εμπλουτισμένη κατέληξε στη μελέτη *Οι περιπέτειες της νεότητας*, «Ο νέος της δεκαετίας 1930-1940, και οι λογοτεχνικές-του απηχήσεις στη λογοτεχνία της Γενιάς του '30». Συνολική παρατήρηση πρώτη: η δεξίωση της πεζογραφίας και ο απόλυτος παραγκωνισμός της ποίησης — τα ενδιαφέροντα και οι διαθέσιμότητες των ερευνητών είναι έκδηλα και χαρακτηριστικά. Αλλά αυτό είναι βέβαια παράπλευρο συμπέρασμα: αυτό που μαθαίνουμε από τις έρευνες ετούτες συγκλίνει με τις γενικότερες παρατηρήσεις-μας, ότι δηλαδή οι νέοι, οι έφηβοι, τα παιδιά αποκτούν άξια λόγου μυθιστορηματική οντότητα αφού περάσουμε στον 20ό αιώνα. Μαθαίνουμε φυσικά και άλλα, πιο εξειδικευμένα, με ποιο τρόπο δηλαδή οι πεζογράφοι αντιμετωπίζουν τα νεολαιίστικα ζητήματα, ή πώς η

παιδαγωγική διάθεση οργανώνει την παρέμβασή-της στους κόσμους των παιδιών. Παράλληλα γνωστικά κέρδη έχουμε και από τις έρευνες που επικεντρώνονται στα περιοδικά, όπως η *Διάπλασις των παιδών* είτε εκείνα τα «Ελληνικά παιδικά περιοδικά περιπετειών σε συνέχειες (1949-1967)», τον *Μικρό Ήρωα* και τα παρόμοια φτηνά φυλλάδια που έδιναν τροφή στη δική-μας παιδική φαντασία, τη λαίμαργη, και γι' αυτό παμφάγα.

Κοντά στον λόγο και η εικόνα. Ο συνδυασμός-τους πρώτα, κινηματογράφος και θέατρο: πώς εμφανίζονται «Οι νέοι στις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου (1950-1970)», και κυρίως πώς διασκεδάζουν, η μία έρευνα· «Η σύγκρουση των νέων με το σύστημα στο ελληνικό θέατρο του 20ού αιώνα» —τα επιλεγόμενα παραδείγματα αρχίζουν από το 1895— η άλλη. Και η εικόνα σκέτη, χωρίς το υποσύλωμα του λόγου: η απεικόνιση δηλαδή των παιδιών και των εφήβων, ένα κατεξοχήν προβληματικό ζωγραφικό θέμα, που έδωσε μια περιεκτική μελέτη, διαχρονική και πανευρωπαϊκή, «Παιδαριολόγων: η απεικόνιση της πρώιμης σοφίας»· ανάμεσα στα ποικίλα μοτίβα συναντάμε, βέβαια, και τον Ιησού είτε ως βρέφος είτε ως έφηβο. Τέλος οι φωτογραφικές κυρίως εικόνες των σφριγηλών και χαρούμενων εφήβων της νεολαίας του Μεταξά: «Η νεολαία της 4ης Αυγούστου. Φωτο-γραφές», μια έρευνα που κατέληξε σε πλούσια εικονογραφημένο βιβλίο.

Και από τις απεικονίσεις, στον φαντασιακό έφηβο, τη νοητή εικόνα. «Το εφηβικό πρότυπο στον Σικελιανό», που βέβαια κάπου ταυτίζεται αλλά και κάπου αποκλίνει ριζικά από τις προηγούμενες εικόνες των εφήβων και των νέων. Ο κόσμος, όπως τον φανταζόταν ο Λευκαδίτης ποιητής, έπρεπε να είναι άλκιμος, ορμητικός· η ποιητική σύλληψη της ζωής και η αληθινή οντότητά-της έπρεπε να ταυτίζονται, όπως ταυτίζονταν στο μυαλό-του το αιώνιο με το νεανικό. Μια μυστική, εσωτερική θέαση των νιάτων.

Κλείνω τώρα, με δυο λόγια γενικότερα για την έρευνα και την ερευνητική πολιτική, που κι αυτά κανείς δεν μου τα παράγγειλε. Σε τί χρησιμεύουν άραγε όλες αυτές οι έρευνες;

«Σε τί χρησιμεύει η πολιτική οικονομία;» αναρωτιόταν κάποια στιγμή, το 1975 στο περιοδικό *Annales*, ο άγνωστός-μου S. C. Kolm, και απαντά με φυσικότητα, «για να βγάξουν το ψωμί-τους οι οικονομολόγοι». Σε τί χρησιμεύει η Έρευνα, με κεφαλαίο έφιλον; Ναι, εκείνο που σκεφτήκατε εννοώ κι εγώ· χρησιμεύει στο να υπάρχουν ερευνητές, να μπορούν να βγάλουν το ψωμί-τους κάποιοι, νέοι κυρίως, και να μην αναγκάζονται, όπως οι δικοί-μας μεταπτυχιακοί στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, να ψάχνουν για τίποτε ψευτο-ιδιαίτερα ή να διαφημίζουν καλλυντικά και αρώματα. Το κυριότερο προϊόν της έρευνας, με κεφαλαίο έφιλον ή με πεζό, όπως θέλετε, είναι οι ίδιοι οι ερευνητές. Δηλαδή κάποιοι άνθρωποι, οι οποίοι προτού αποφανθούν για το οτιδήποτε, ψά-

χνουν, σκέφτονται. Ας θυμηθούμε πάλι τον παλιό-μας δάσκαλο, τον Δημαρά· «η Φύση είναι σπάταλη», συνήθιζε να λέει, «απαράγει χιλιάδες σπερματοζώαρια, για να γονιμοποιηθεί ένα μόνο». Δεν είναι μόνο ότι διαθέτουμε το μικρότερο ποσοστό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος από όλους τους συν-ευρωπαίους εταίρους-μας για τη δημιουργία καινούριων ερευνητών — με φυσικό αποτέλεσμα όσοι διαχειρίζονται αυτά τα λιγοστά κονδύλια να τα κρύβουν, μη τυχόν και επιπέσουν περισσότεροι ενδιαφερόμενοι στη φτενή έτσι κι αλλιώς πίτα. Είναι επίσης ότι μερικεύουμε την κοινωνία στην έννοια της Αγοράς — αυτή πάντα με κεφαλαίο — η οποία ενδιαφέρεται μονάχα για ό,τι πωλείται. Στα 1983, η δική-μου γενιά, κάποιοι ώριμοι, αλλά ακόμα στην αρχή της καριέρας-τους επιστήμονες είχαν την τύχη να βρουν τη δυνατότητα, εκείνο το μαγικό «σου-σάμι άνοιξε», τα λίγα χρήματα που τους επέτρεψαν να δοκιμάσουν τα φτερά-τους. Είκοσι χρόνια αργότερα, σήμερα δηλαδή, οι προοπτικές είναι πιο σκοτεινές, και το μόνο που μπορούμε να πούμε, με πίκρα, και για την έρευνα και για πολλούς από εμάς, είναι εκείνο το παλιό στιχάκι του Βάρναλη, «αχ, πού 'σαι νιότη», και τα λοιπά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΣΚΟΥΤΕΡΗ-ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΙΑΕΝ, ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ»

Είναι κάποιες ευτυχισμένες στιγμές στην έρευνα όπου όλα βρίσκονται στη θέση τους: οι άνθρωποι και τα αιτήματα, οι στόχοι και τα μέσα, οι σχεδιασμοί και οι στρατηγικές διεκπεραίωσης, οι αναγκαιότητες και οι δεξιότητες. Μια τέτοια στιγμή, το 1983, γεννήθηκε και βαφτίσθηκε στην πηγή του το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς· τότε υπήρξαν οι προϋποθέσεις, υπήρξαν και οι κατάλληλοι άνθρωποι· υπήρξε το στοχολόγιο, και προέκυψαν οι στοχευτές· υπήρξε ο προγραμματικός στοχασμός, και, το ένα μετά το άλλο, κάποτε και κατά συστάδες, άρχισαν να στήνονται στόχαστρα και να σαρώνουν το έδαφος, άρχισαν να δουλεύουν τα εργαλεία και να μεταμορφώνουν στοχαστικά την πρώτη ύλη σε υλικό, το υλικό σε έργο, καλλιεργώντας ένα ερευνητικά ιδιαίτερο και ιστορικά ειδικό πεδίο: την ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. Χρειάστηκαν είκοσι μόνο χρόνια, για να αξιωθεί συνολικά το όνομα του Αρχείου στο έργο του.

Φυσικά γνωρίζουμε πως τα στοχολόγια, τα προγράμματα, τις σχέσεις που παράγουν τους όρους για άλλες σχέσεις, με δυο λόγια, τις συνθήκες των «ευτυχισμένων στιγμών» άνθρωποι τις φτιάχνουν. Και γνωρίζουμε επίσης πως οι άνθρωποι που σχεδίασαν και κίνησαν όλο αυτό το δημιουργήμα είναι τέσσερις όλοι κι όλοι: ο Σπύρος Ασδραχάς, ο Φίλιππος Ηλιού, ο Γιάννης Γιαννουλόπουλος και ο Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης. Και τί έφτιαξαν; Έστησαν ένα Αρχείο που δεν είναι άλλος ένας χώρος (έστω: φιλόξενος) προσωρινής και περιπτωσιακής δραστηριότητας, ούτε ένας από τους συνήθεις τόπους (έστω: πιο οργανωμένος και αποτελεσματικός) επιστημονικής ευκαιρίας για περιφερόμενους μελετητές, ούτε βέβαια μια κλειστή λέσχη με εκατό πάνω κάτω τακτικά, κάμποσα αντεπιστέλλοντα μέλη και ολίγους εκλεκτούς εταίρους. Αντίθετα, σχεδίασαν έναν ολόκληρο ερευνητικό κόσμο, τον προτύπωσαν ως ιστορικό ενδεχόμενο και τον έκαναν να κινηθεί και να υπάρξει ως πραγματικότητα. Και, ακριβώς επειδή η συγκρότηση αυτού του κόσμου υπήρξε, εξ αρχής, εκ προθέσεως, αλλά και στην πράξη, έργο συλλογικό και συνεκτικό, κάθε συμβολή αλλά και το συνολικό (μέχρι στιγμής) ερευνητικό προϊόν αναμετρείται εκ των πραγμάτων με την πραγματικότητα του ίδιου του ΙΑΕΝ. Ωστόσο, το συντελεσμένο έργο

δεν πρέπει να ποσοτικοποιηθεί για να αθροιστούν οι επιμέρους αριθμοί, ούτε μπορεί να αποδοθεί κατ' αποκοπήν και επιλεκτικά σε ατομικές συμβολές ή να συνοψιστεί σε έναν απολογισμό των συναφών ερευνητικών διαθεσιμοτήτων ή να σχηματοποιηθεί σε μια σειράϊκή καταγραφή πεπραγμένων.

Το έργο του ΙΑΕΝ καλούμαστε να (απο)τιμήσουμε σήμερα —και τούτη είναι μια πραγματικά καλή στιγμή. Γιατί, ευτυχώς για όλους (και κυρίως ευτυχώς για την ίδια την έρευνα ως επιθυμία, ως πρόθεση και ως υπόσχεση ελπίδας), οι πρωτεργάτες που έριξαν τα δίχτυα, φρόντισαν κιόλας να απλώσουν κάθε είδους δίκτυα επικοινωνίας για να κυκλοφορήσει το ερευνητικό προϊόν. Αποτέλεσμα; τόσο οι μέσα όσο και οι απέξω να αισθανόμαστε πως μετέχουμε, δημιουργοί και αναγνώστες μιας συνθήκης που μας συνεπήρε, μιας ερευνητικής προσπάθειας που εξακολουθεί να μας συναρπάζει, μιας επιστημονικής παραγωγής που γευόμαστε ήδη τους καρπούς της κι αρχίζουμε μόλις να συνυπολογίζουμε τις σημασίες και τις συνεπαγωγές της.

Ιδού, λοιπόν, το Αρχείο ως τόπος (κέντρο, περιφέρεια και αρένα) έρευνας. Ιδού οι πράξεις του, ιδού και τα πεπραγμένα του. Είναι, πρώτα, το στοχολόγιο, το συνολικά διατυπωμένο ερευνητικό πρόγραμμα που τέθηκε ως πρόταγμα. Μετά, είναι οι 91 έρευνες που ενεργοποιήθηκαν αλυσιδωτά και, ορισμένες φορές, πολυπλεγματικά: οι πιο παλιές έχουν αρτιωθεί σε αυτοτελείς ή μερικότερες δημοσιεύσεις ως βιβλία ή εκτενή άρθρα, κάποιες λίγες έμειναν σε μια αρχική μορφή εισήγησης σε επιστημονική συνάντηση και οι υπόλοιπες, όσες ξεκίνησαν πιο πρόσφατα πορεύονται καλά. Ακόμη, είναι τα τρία διεθνή Συμπόσια, που λειτούργησαν ως στάσεις για αναστοχασμό προς δύο κατευθύνσεις: από τη μια μεριά, επέτρεψαν την (επ)ανατροφοδότηση της ερευνητικής πράξης και του ερευνητικού δυναμικού του προγράμματος και, από την άλλη, άνοιξαν το πεδίο στη δημιουργική κριτική και το διάλογο σε βασικά ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας. Επιπλέον, είναι το (άτυπο αρχικά και, από το 1995 και δώθε, οργανωμένο σε τακτές ανοιχτές επιστημονικές συναντήσεις) διαρκές σεμινάριο για την κατά περίπτωση παρουσίαση και τον ουσιαστικό έλεγχο του συντελούμενου ερευνητικού έργου. Τέλος, κι αυτό ήρθε ως επιστέγασμα της όλης προσπάθειας, είναι αυτή η καλή ηλεκτρονική δόση από υλικό ήδη δημοσιευμένο, που προσφέρεται σε ψηφιοποιημένη μορφή (οδηγητική ακόμη και για τους πιο αδαείς στα σχετικά) για περαιτέρω ερευνητικές διασταυρώσεις και ερευνητικές επιστημονικές χρήσεις.

Το ΙΑΕΝ είναι γέννημα και θρέμμα της εποχής του, της συγκυρίας που άρχισε να διαμορφώνεται αμέσως μετά τη μεταπολίτευση, για να εκφραστεί, μέσα από αγώνες και αγωνίες, σε πιο οριστικά σχήματα προβληματισμού που σημαδεύουν ήδη το κλείσιμο ενός πρώτου κύκλου. Από πολλές απόψεις, η συγκεκριμένη συγκυρία υπήρξε καταστατική για την τροπή που έχουν πάρει οι ιστορικές και γενικότερα οι ανθρωπιστικές σπουδές και οι κοινωνικές επιστή-

μες προς οποσδήποτε δημιουργικές και πάντως κριτικές αναζητήσεις. Δεν υπάρχει, νομίζω, αμφιβολία ότι το ΙΑΕΝ υπήρξε ένας από τους πυρήνες δημιουργίας και αναζήτησης, και μάλιστα πυρήνας από τους πιο κεντρικούς.

Εξηγούμαι. Το συγκεκριμένο Ιστορικό Αρχείο συγκροτήθηκε ως ερευνητικό και εκδοτικό πρόγραμμα ακριβώς επειδή εντόπισε ένα θέμα επιστημονικά και ιστορικά ανέγγιχτο: την ανάγκη να μελετηθεί η (ελληνική) ιστορία ή/και: οι ιστορίες της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στην Ελλάδα. Η ανάγκη προέκυπτε από τη διαπίστωση ότι, ενώ ο ιστορικός, κοινωνιολογικός, ανθρωπολογικός (και όχι μόνον) προβληματισμός για το θέμα στη διεθνή βιβλιογραφία βρισκόταν, στη δεκαετία του 1980, σε ακμή, το «ελληνικό έδαφος» ήταν σχεδόν απάτητο, αφού, πέρα από κάποιες αποσπασματικές και μεμονωμένες απόπειρες και ορισμένες ενδιαφέρουσες διερευνητικές επιχειρήσεις (σημειωτέον: σε διεπιστημονική κατεύθυνση) που μόλις είχαν αρχίσει να δίνουν τους πρώτους τους καρπούς, υπήρχε ένα χάος: απουσία δεδομένων, πενία τεκμηρίων, θεωρητικά αναμασήματα, μεθοδολογικές αστοχίες. Το στοχολόγιο της επιτροπής που οργάνωσε το Αρχείο και ανέλαβε τη διεύθυνση και τη διαχείρισή του, ανέδειξε την ιστορική διάσταση του θέματος, το πρότεινε ως ερευνητικό αντικείμενο και μαζί ως αναλυτικό εργαλείο, έθεσε το πρόβλημα, περιέγραψε τα ζητούμενα και προσδιόρισε τις παραμέτρους του προβληματισμού. Με άλλα λόγια, πρότεινε να αντιμετωπιστεί το θέμα με τη μέγιστη ερευνητική προσοχή—ίσως γιατί οι τρόποι που αλώνονταν βιαστικά και βεβιασμένα κάποια άλλα «ανέγγιχτα» θέματα ή που ανασύρονταν κάποια κεντρικά κοινωνικά ζητήματα από το περιθώριο της επιστημονικής προσοχής, για να τοποθετηθούν κατόπιν σ' ένα από τα πολλά τέλος πάντων «ράφια» που διαθέτουμε πια στο κοινώς αποδεκτό θεματολόγιο των κοινωνικών επιστημών, δεν ήταν ο καλύτερος οδηγός για την περίπτωση.

Συνεπώς, η ελληνική ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας δεν έπρεπε να συρρικνωθεί σ' ένα ελληνικό (ας επιτραπεί ο όρος, ελλείψει άλλου) «παραδειγματολόγιο» που θα κάλυπτε το αντίστοιχο κενό ενός δοσμένου θεματολογίου προσθέτοντας ένα ακόμη επίμετρο σε μια τελειωμένη από καιρό θεωρητική και αναλυτικήπραγμάτευση του θέματος. Και δεν το έκανε. Αντίθετα άνοιξε το ριπίδιο και προσέφερε την ευκαιρία να εντοπιστούν συστηματικά σώματα τεκμηρίων σχετικά με την παιδική ηλικία και τη νεότητα, να τεθούν επιμέρους ερωτήματα και να δοκιμαστούν και τα θεωρητικά σχήματα και τα αναλυτικά εργαλεία στην επεξεργασία του ιστορικά συγκεκριμένου. Οι διεθνείς συμμετοχές στα συμπόσια, ο μεγάλος αριθμός και η ποικιλία των εισηγήσεων και οι δυναμικές συζητήσεις των καλεσμένων στα στρογγυλά τραπέζια και στο διαρκές σεμινάριο έδωσαν αρμονικά με τις ανακοινώσεις των ερευνητών και μπόλιασαν τη γενικότερη θεωρητική και μεθοδολογική συζήτηση, κάποτε ανοίγοντάς την προς νέες κατευθύνσεις.

Αναφέρομαι σε κάτι που φανερώνεται, πιστεύω, από τα ίδια τα πράγματα.

Εννοώ το συνολικό προχώρημα του θέματος, αλλά και την κατά περίπτωση επεξεργασία ορισμένων από τις πιο ενδιαφέρουσες όψεις του. Στο δημοσιευμένο έργο, συμμετοχές που στην αρχή ήταν δοκιμαστικές και άτολμες σε σχέση με το στοχολόγιο ή έμοιαζαν να αγνοούν ή να παρακάμπτουν βολικά την προϋπάρχουσα θεωρητική και μεθοδολογική πραγματέυση του θέματος, στη συνέχεια εμφανίζονται να ανταποκρίνονται στο ένα και να διαλέγονται με τα άλλα. Σε κάθε επόμενη παρουσίαση οι (περισσότεροι) ερευνητές και ερευνήτριες επανέρχονται με πιο προχωρημένο προβληματισμό και παρουσιάζουν πιο ολοκληρωμένη την ερευνητική τους προσπάθεια. Οι θετικές διαντιδράσεις πολλαπλασιάζονται στην πορεία της συνολικής υλοποίησης του προγράμματος, με ελάχιστες εξαιρέσεις που, αν δεν επιβεβαιώνουν κι αυτές με τον τρόπο τους τον κανόνα, πάντως δεν μπορούν να αμφισβητήσουν την ευεργετική του αξία.

Στο ΙΑΕΝ το θέμα ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, θέμα εκ των πραγμάτων σύνθετο, πολύμορφο και πολυσχιδές, αναλύθηκε, μέσα από ιστοριογραφικές και άλλες συγγενείς οπτικές, με τρόπους που έδειξαν την ιστορία ως ιστορίες, που φανέρωσαν χρόνους και χρονικότητες, τρόπους και τροπικότητες, μορφές και διαδικασίες του αντικειμένου που λανθάνει στις αναλυτικές έννοιες ή τις κοινωνικές κατηγορίες «παιδική ηλικία» και «νεότητα». Από την συστηματική συζήτηση, από την συναγωγή ενός στέρους σώματος με σειρές δεδομένων αλλά και από επιμέρους συστηματικές αναλύσεις, προέκυψε το πόσα ακόμη έχουν να γίνουν. Άλλωστε, η σημασία του συντελεσθέντος και του συντελούμενου έργου τότε αποδεικνύεται ουσιαστική, όταν συμβάλλει σε μια γενικευμένη κινητικότητα στο πεδίο της έρευνας, που φανερώνει πως όσο τα τελειωμένα επιτρέπουν να ανοίγονται ζητήματα που μοιάζουν εξαντλημένα, δεν πρέπει να θεωρούνται «τετελεσμένα».

Ωστόσο, οι διαπιστώσεις αυτές που αναφέρονται συνολικά στη σημασία και την αξία του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος δεν αφορούν με τον ίδιο τρόπο και αφοριστικά τις επιμέρους έρευνες και μελέτες. Και, για να περάσω στον ειδικότερο «τομέα» που μου ανατέθηκε να αποτιμήσω, το ζήτημα της προσέγγισης του θέματος από τη σκοπιά της «κοινωνικής ενσωμάτωσης», δεν χρειάζεται να πάμε μακριά για να καταλάβουμε πως η διαντίδραση που περιγράφηκε παραπάνω λανθάνει ή απουσιάζει σε αρκετές από τις 29 έρευνες (ή/και τις συναφείς εισηγήσεις στα Συμπόσια) που ανήκουν σ' αυτήν την ειδικότερη κατηγορία. Θέλω να πω, αρκεί κανείς να μελετήσει προσεκτικά το στοχολόγιο, να διαβάσει τις εισηγήσεις και τις συζητήσεις (κυρίως, αυτές τις δεύτερες) στα δύο διεθνή συμπόσια του ΙΑΕΝ (γιατί το τρίτο, δεύτερο όμως στη σειρά, ήταν το μόνο εξειδικευμένο, αλλά ανήκει «φυσικά» στο πεδίο αναφοράς της Χριστίνας Κουλούρη), να ελέγξει τις δημοσιεύσεις (όσες προχώρησαν) και να αντιπαραβάλει, μετά, το ζητούμενο με το δεδομένο, για να καταλάβει πως το ζήτημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης, που άλλοτε ρητά και άλλοτε υπαινι-

κτικά είναι κυρίαρχο ως πρόβλημα στο στοχολόγιο, απασχόλησε μόνο περιπτώσιακά την επιμέρους έρευνα του συγκεκριμένου. Με άλλα λόγια, λίγες από τις έρευνες ασχολούνται με το αν νομιμοποιείται θεωρητικά ως αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης αυτό που αποδεικνύεται από την ίδια την ανάλυση ως ιστορικό και κοινωνικό κατασκεύασμα.

Ειδικότερα, και σε σχέση με το ζήτημα της «κοινωνικής ενσωμάτωσης» κάποιοι εισηγητές θα κινδύνευαν να χαρακτηριστούν απλοί εισαγωγείς και ορισμένοι ερευνητές μετατροπείς φασόν, αφού κατά βάση προσάρμοσαν τις ελληνικές περιπτώσεις και υποπεριπτώσεις σε γνωστά θεωρητικά πρότυπα (όπως αυτά που προσφέρουν με το έργο τους ο Ph. Aries, ο J. Le Goff, ο J. G. Da Silva, όμως και ο Σ. Ασδραχάς, ο Φ. Ηλιού, ο προλαλήσας Αλέξης Πολίτης και εί τινες άλλοι και άλλες). Όμως, τι αδικία, όταν κάθε συμβολή έχει την αξία της, όταν ούτε μία από τις δημοσιευμένες έρευνες μπορεί να κριθεί ως ανεπαρκής ή περιττή. Θέλω να πω, ακριβώς επειδή οι έρευνες και οι εισηγήσεις συγκροτούν ως ψηφίδες ένα σύνολο προσέγγισης στο ζήτημα της «κοινωνικής ενσωμάτωσης» σε σχέση με την παιδική ηλικία και τη νεότητα, ακόμη και οι πιο «αδύνατοι» (π.χ. όσες στηρίζονται σε περιορισμένα ή ασυνεχή τεκμήρια ή όσες περιγράφουν επιφανειακά και αποσπασματικά μία όψη του θέματος, αφού δείχνουν να μην είναι σε θέση να διατυπώσουν μίαν υπόθεση εργασίας και να την επεξεργαστούν συστηματικά), έχουν τη θέση τους στο σύνολο.

Τι κι αν κάποιοι ερευνητές έδειξαν έλλειψη επιστημονικής περιέργειας, εκεί όπου την χρειάζονταν ως οδηγό —δεν πειράζει, το θέμα ως ερευνητέο αντικείμενο εξακολουθεί να λανθάνει στις τυπωμένες σελίδες που προσφέρονται για ψάψιμο. Τι κι αν θα θέλαμε κάποιες από τις δημοσιεύσεις να δημοσιεύουν τα δεδομένα και τα πορίσματα που υπόσχονται στον τίτλο τους και όχι μίαν εισαγωγικού τύπου παρουσίαση ή μίαν υπόθεση εργασίας και μαζί τα πρώτα συμπεράσματα —και πάλι δεν πειράζει, υπάρχουν άλλες, που συμπληρώνουν ικανοποιητικά το κενό. Οι περισσότερες δημοσιεύσεις να κρύβουν θησαυρούς. Για παράδειγμα, η ολιγοσέλιδη μελέτη του Γιώργου Μαργαρίτη για τις γυναικείες αυτοκτονίες (αρ. 74)* ή του Χρήστου Λούκου για τα έκθετα (αρ. 47) και το βαρύ βιβλίο του Μιχάλη Ρηγίνου για την παιδική εργασία (αρ. 58) ή το βαρύτερο της Ζιζής Σαλίμπα για τις εργάτριες (αρ. 59)· ή, ακόμη, οι Κατάλογοι των ελληνικών παραμυθιών, μέγιστο έργο εν πλήρει εξελίξει της Άννας Αγγελοπούλου, της Αίγλης Μπρούσκου και άλλων που συνεργάστηκαν (αρ. 6, 7 και 8), και τα μικρότερα, αλλά σημαντικά, μελετήματα της Μαρίας Κορασίδου για τους άθλιους των Αθηνών (αρ. 49) ή της Ρίκας Μπενβενίστε για τη νεανική εγκληματικότητα και την οικογενειακή βία (αρ. 51). Μένω

* Σε παρένθεση ο αριθμός της έρευνας στον έντυπο και ηλεκτρονικό απολογισμό του ΙΑΕΝ που δημοσιεύτηκε το 2003.

σε μια μερική απარიθμηση, αφού η προσεκτική ανάγνωση εύκολα πολλαπλασιάζει τα καλά παραδείγματα.

Το είδος της ανάγνωσης που υπαινίσσομαι είναι μια ανάγνωση κριτική που στοχεύει να εντοπίσει τα δημιουργικά ανοίγματα, τα περάσματα και τις συνάψεις από τη μια μελέτη στην άλλη, για να δείξει πως σ' ένα συνολικό ερευνητικό πρόγραμμα κάθε επιμέρους έρευνα έχει την σημασία της και πως το ερευνητικό σύνολο είναι που μετράει τελικά. Εν προκειμένω, είναι το σύνολο των δημοσιευμένων και επεξεργασμένων ερευνητικών τεκμηρίων, το σύνολο των 29 ερευνητικών πορισμάτων που προσφέρουν πια μια σαφέστερη εικόνα των πιο ρευστών (σε σχέση με τους θεσμούς της εκπαίδευσης) και των πιο φευγαλέων διαδικασιών κοινωνικής ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία του β' μισού του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα έως (το πολύ) και την περίοδο του Μεσοπολέμου.

Χρειάζεται να προστεθεί και κάτι ακόμη. Ότι η αποτίμηση του συνόλου αποτρέπει την εγκατάσταση εκείνων των, ενοχλητικών για την κοινωνικοποίηση της ίδιας της έρευνας, μικρών και μεγάλων εξουσιών στον χώρο της επιστημονικής κοινότητας. Στην ανάγνωση που προτείνεται (που δεν είναι βέβαια και καμιά πρωτοτυπία) δεν προκύπτουν εξ αναθέσεως «ειδικοί» σε ζητήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης σε σχέση με την παιδική ηλικία και τη νεότητα. Αντίθετα, ανιχνεύονται οι όροι για την ανάπτυξη ενός συνεκτικού χώρου συζήτησης, όπου ξεδιπλώνεται μια διαλεκτική γύρω από ζητήματα που τέθηκαν ήδη, αλλά και σε σχέση με όσα άλλα θα μπορούσαν ή μπορεί ακόμη να τεθούν. Το τοπίο δεν ξεκαθαρίζει με επιμέρους κριτικές που καθαρίζουν μαζί με τους ανούσιους και τους ενοχλητικούς, με απολογισμούς που χαράσσουν σύνορα αποκλείοντας την πρόσβαση σε κάθε είδους ανεπιθύμητους. Το τοπίο γίνεται, όταν τα όρια επιτρέπουν τις συναντήσεις και τις ανταλλαγές, όταν τα χωρίσματα γίνονται γέφυρες επικοινωνίας. Όμως, αυτού του είδους η αναστοχαστική πράξη είναι εν προκειμένω εφικτή, επειδή στον σχετικό τομέα του ερευνητικού προγράμματος του ΙΑΕΝ εξαρχής και (κυρίως) εξακολουθητικά, δεν αφέθηκαν παρά ελάχιστα στην τύχη και, βέβαια, επειδή τίποτε δεν έγινε ανέξοδα για όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές.

Χρειάζεται συνεπώς να συνεκτιμήσουμε δύο πράγματα. Το πρώτο αναφέρεται στο αν το σύνθετο αντικείμενο που κατακερματίστηκε δις, για μεθολογικούς λόγους (όχι μόνον για τις επίκαιρες ανάγκες τούτης της τριμερούς παρουσίας, αλλά για να ταξινομηθεί προγραμματικά κατά ερευνητικά κεφάλαια και να καταμεριστεί σε επιμέρους έρευνες), εξακολουθεί να αναδύεται ως αντικείμενο-πρόβλημα και ως προβληματικό ζητούμενο στις αναλύσεις των επιμέρους εκδοχών του, κάποιες από τις οποίες διεκδικούν μια σχετική αυτοτέλεια (π.χ., σ' ένα πρώτο επίπεδο, η «κοινωνική ενσωμάτωση», σ' ένα δεύτερο, η «παιδική εγκληματικότητα», η «επαγγελματική μαθητεία», οι «παραιοσια-

κές πρακτικές γύρω από την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση των παιδιών» κ.ο.κ.). Το πρόβλημα γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρον όταν κάποια από αυτά τα «κέρματα» έχουν θεσμική αυτονομία, όταν δηλαδή το υπό μελέτη είναι ήδη ιστορικά δεδομένο σε παγιωμένες κοινωνικές εκδοχές, ξεχωριστό, διακριτό, προσδιορίσιμο και αναλύσιμο (π.χ. «η παιδική εργασία», «η εκπαίδευση», «τα Κυριακά σχολεία για τις εργάτριες», «οι χρηστοθήβειες», «τα του οίκου» κ.ά.). Το δεύτερο πράγμα που καλούμαστε να κρίνουμε είναι το πώς μιλιέται, το πώς δηλαδή γίνεται αντικείμενοπραγμάτευσης το ίδιο αντικείμενο (εν προκειμένω «η παιδική ηλικία και η νεότητα»), από τη διαφορετική όμως, κάθε φορά, σκοπιά της κάθε επιμέρους έρευνας. Αν, τώρα, το αντικείμενο «παιδική ηλικία και νεότητα» είναι ένα σύνθετο πλέγμα που υπακούει σε διαφορετικές διάρκειες και χρονικότητες και ορίζεται από αυτές και ως προς αυτές και σε σχέση με αυτές και αν, με τη σειρά του, συμμετέχει στον ορισμό τους, τότε η κάθε, κατά περίπτωση, συγκεκριμένη διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στο αναλυτικό αντικείμενο και κάποιον από τους ιστορικούς ορισμούς του έχει τη σημασία της.

Στη συνέχεια θα μπορούσαμε να ομαδοποιήσουμε τα ερωτήματα που έθεσαν οι συγκεκριμένοι ερευνητές και να τα «μετρήσουμε» ως προς το στοχολόγιο του προγράμματος. Μετά, θα μπορούσαμε να ομαδοποιήσουμε τα «θέματα», δηλαδή τις κατακερματισμένες όψεις του αντικειμένου. Ακόμη, με δεδομένο ότι η ιστορική περίοδος στην οποία αναφέρεται το κύριο σώμα των ερευνών είναι ο 19ος και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, θα μπορούσαμε να ελέγξουμε τα δεδομένα ομοθεματικών ερευνών ή να διαπιστώσουμε ενδιαφέροντες συνδυασμούς και συνάψεις (π.χ. αν όσα προκύπτουν για την επαρχία ή για τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα από τις διαφορετικές έρευνες μπορούν να συναποτελέσουν έναν κοινό επιμέρους προβληματισμό).

Ως πρόγραμμα ο τίτλος «ζητήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης» δηλώνει μια κοινή αφετηρία προβληματισμού, όχι όμως και πανομοιότυπο δρομολόγιο. Αν, λόγου (ή θέματος) χάρη, εξαιρέσουμε τα σώματα τεκμηρίων (οι αρ. 6 και 7: Άννα Αγγελοπούλου και Αίγλη Μπρούσκου, 8: Άννα Αγγελοπούλου και Εμμανουέλα Κατρινάκη, καθώς και 75: Κλειώ Γκουγκουλή) που συνιστούν μιαν αυτοτελή υποκατηγορία, οι θεματικοί πυρήνες που προκύπτουν αναφέρονται σε τελετουργίες ενσωμάτωσης, όπως η μύηση (οι αρ. 44: Στέλλα Γεωργούδη, 45: Άννα Αγγελοπούλου), η ένταξη στην οικογένεια και την κοινότητα (οι αρ. 46: Βάσω Ρόκου και 54: Μαρία Παπαθανασίου)· σε μορφές και διαδικασίες κοινωνικοποίησης, όπως η μαθητεία (οι αρ. 56: Γιώργος Παπαγεωργίου και 57: Χρήστος Κωνσταντινόπουλος) και η εργασία (οι αρ. 58: Μιχάλης Ρηγίνος και 59: Ζιζή Σαλίμπα)· στη θέσμιση κοινωνικών ρόλων και την κωδικοποίηση συμπεριφορών και συμβολισμών, όπως π.χ. η κατά γενιές ή κατά ηλικιακές ή/και έμφυλες ή/και ταξικές κατηγορίες ταξινόμηση (οι αρ. 67: Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη και Νίκος Σιδέρης, 68: Ευγενία Μπουρνόβα, 69: Κωνσταντίν

Μπάδα-Τσομόκου, 71: Ευθυμία Βαϊκούση, 70 και 73: Αντωνία Κιουσοπούλου και 72: Άννα Ματθαίου) αλλά και σε κανονικότητες και τις εκτροπές τους, όπως π.χ. η κοινωνική πρόνοια (οι αρ. 47: Χρήστος Λούκος και 48: Πελαγία Μαρκέτου) ή οι μηχανισμοί καταστολής ή και ανατροπής (οι αρ. 49: Μαρία Κορασίδου, 55: Τασούλα Βερβενιώτη, 50: Βάσω Θεοδώρου, 51: Ρίκα Μπενβένιστε, 52: Κατερίνα Μαρινάκη-Βασιλειάδη, 53: Μαρία Κορασίδου και 74: Γιώργος Μαργαρίτης).

Ασφαλώς σε κάθε μία από τις παραπάνω έρευνες έχουμε ταυτόχρονα ζήτηση και εντοπισμό πηγών ή/και μαρτυριών και ζήτηση αναγνώσεων. Το πόσο η κάθε τέτοια ζήτηση συμβάλλει στην παραγωγή μιας συνολικότερης κρίσιμης μάζας δεδομένων που επιτρέπει τη διασταύρωση των πηγών και τη διασταύρωση των «αναγνώσεων» θα αποδειχθεί στο ερευνητικό μέλλον. Κάποιες από τις έρευνες θα ξεπεραστούν (αν δεν έχουν ήδη ξεπεραστεί), άλλες όμως συστήνουν ιστορικά μιαν ερευνητική βάση με μεγαλύτερη από την προβλεπόμενη εμβέλεια. Π.χ., θα υποστήριζα πως η επεξεργασία και η δημοσίευση ενός τόσο βασικού σώματος τεκμηρίων, όπως οι καταγραμμένες, δημοσιευμένες και αδημοσίευτες, παραλλαγές ελληνικών παραμυθιών (βλ. αρ. 6, 7 και 8) που δεν έχει παρά έμμεση σχέση με το αντικείμενο της έρευνας που είναι η «παιδική ηλικία και η νεότητα», παράγει ωστόσο ένα επεξεργασμένο σώμα δεδομένων που διευρύνει το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο και επιτρέπει ανοίγματα (και) προς άλλες κατευθύνσεις. Το ίδιο και η έρευνα επιμέρους ζητημάτων (π.χ., το θέμα της θαυματουργής γέννησης του παραμυθικού ήρωα/ηρωίδας και της μυητικής του πορείας: Αγγελοπούλου αρ. 45 ή οι γυναίκες εργάτριες στην ελληνική βιομηχανία και βιοτεχνία 1870-1922: Σαλίμπα αρ. 59), που εντάσσονται εξ ορισμού στον γενικότερο θεματολογικό κύκλο για την παιδική ηλικία και τη νεότητα και στον ειδικότερο τομέα της «κοινωνικής ενσωμάτωσης».

Διασταύρωση των αναγνώσεων σημαίνει διασταύρωση των ερευνητικών αφηγήσεων, δηλαδή σύγκριση και αντιπαράθεση πολλών, παράλληλων, αντίθετων ή απλώς διαφορετικών όψεων του γενικότερου θέματος. Όμως η παρουσία πολλαπλών προσεγγίσεων δεν απαντά *ipso facto* στην πρόκληση για ιστορικοποίηση των δεδομένων: των πηγών από τη μια μεριά, των αφηγήσεων από την άλλη, γιατί οι πηγές είναι διαμφισβητούμενες, το ίδιο και οι αφηγήσεις. Και, για να μην ξεχνιόμαστε, η αναλυτική ενότητα ενός αντικειμένου μπορεί να κατακερματίζεται ιστορικά, αλλά ενδέχεται να συμβαίνει και το αντίθετο: αυτό που ορίζεται ιστορικά ως ενότητα, π.χ. η «κοινωνική ενσωμάτωση» ή η «παιδική εργασία» ή η «νεανική εγκληματικότητα» να χρειάζεται να αποδομηθεί αναλυτικά για να εξηγηθεί ιστορικά. Η ένταξη των αποδομημένων «αντικειμένων» στην ιστορία (στις κοινωνικές σχέσεις που τα παράγουν ως πράγματα) και η εξέταση των πληροφοριών που αυτές οι πηγές και οι αφηγήσεις παράγουν ή αφήνουν να διαβαστούν στις σχέσεις τους με την ευρύτερη οικο-

νομική, δημογραφική, κοινωνική, πολιτική ιστορία και με την ιστορία των νοοτροπιών και των αντιλήψεων παραμένει ζητούμενη.

Τα ζητούμενα είναι πάντα αμφίστομα: την ίδια στιγμή που τίθεται ως αναλυτικό αντικείμενο καθαυτό μια υπό προσδιορισμό κατηγορία «παιδικότητας» ή «νεανικότητας» (π.χ. «εργάτριες έως 20 ετών περίπου», «μαθητευόμενοι», «υπό ενηλικίωση παιδιά», «παιδιά του δρόμου», «παιδιά εγκληματίες» κ.τ.τ.), τείνει να μεταφράζεται αυτόματα σε διαδικασία ή σχέση («εργασία νεαρών εργατριών», «μαθητεία», «παιδική και νεανική εγκληματικότητα» κ.τ.τ.) σημαδεύοντας κατά προτεραιότητα (και κάποτε και κατ' αποκλειστικότητα) το ζητούμενο με δείκτες ηλικίας που δεν μπορούν να απαντήσουν το γιατί π.χ. οι «μαθητευόμενοι» θεωρούνται «παιδιά», γιατί οι «βοηθοί» είναι πάντα «νεότεροι». Έτσι, αντί να τεθεί ως ζητούμενο το πώς και γιατί και μέσα από ποιές συγκρουσιακές σχέσεις, μέσα από ποιους κοινωνικούς μηχανισμούς και διεργασίες ορίζεται κάθε φορά μια διακεκριμένη κοινωνική ομάδα, παρεισφρεί στην ανάλυση ένας ήδη κατασκευασμένος λόγος (συγκροτημένος, θεσμιστικός ή και θεσμικός) που συνοδεύεται και από πρακτικές που τον νομιμοποιούν και τον εφαρμόζουν, οπότε οι ιστορικά δοσμένες αφηγήσεις, περιγραφές και κατηγορίες μεταμορφώνονται σε αναλυτικές κατηγορίες που εξηγούν αυτό που πρέπει να εξηγηθεί. Αυτό είναι και ένα δύσκολο και ερευνητικά δυσχειραγώγητο πρόβλημα που αφορά στα επίπεδα ορισμού του ερευνητικού αντικειμένου. Οι περισσότεροι/-ες ερευνητές/-ριες το παραβλέπουν συστηματικά. Κάποιοι άλλοι/ άλλες (π.χ. ο Μαργαρίτης, η Σαλίμπα, η Κορασίδου, ο Λούκος, η Θεοδώρου κ.ά.) επιχειρούν να αποκρυπτογραφήσουν τα δύο επίπεδα, από τη μια μεριά ο αναλυτικός λόγος της εποχής που ασχολείται με τις συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες στην κατασκευή ή την αναπαραγωγή των οποίων ο ίδιος συμβάλλει και, από την άλλη, οι δοσμένες κοινωνικές κατηγορίες. Όμως, αν δεν συσχετιστούν τα δύο επίπεδα, η αφηγηματική κατασκευή των κατηγοριών (π.χ. ο λόγος των ακτιβιστριών της εποχής για τις «νεαρές εργάτριες», πρβλ. Σαλίμπα ό.π.) παρεμβάλλεται κυριαρχικά στην επιστημονική ανάλυση και συγχέει τα επίπεδα.

Πάντως στο ερώτημα που προκύπτει από τα παραπάνω και που είναι πολύ γενικότερο, συγκεκριμένα αν η ερευνητική θεματολογία γύρω από την παιδική ηλικία και τη νεότητα αναπτύχθηκε σε συνεκτικό χώρο συζήτησης, δύσκολα θα απαντούσε κανείς αρνητικά. Ούτε όμως και η (περισσότερο ή λιγότερο συστηματική) συναγωγή δεδομένων και η προσεκτική, ευαίσθητη (κάποτε και ευφυής) διαχείρισή τους δικαιολογούν μιαν απόλυτη κατάφαση. Φυσικά έχουν γίνει πολλά. Το διαπιστώνουμε μόλις καταστρώσουμε τον σχετικό κατάλογο: τα θέματα μοιάζουν προσδιορισμένα, η επιχειρηματολογία εξαντλητική και μαζί εξαντλημένη· κάθε νέα ανάλυση διευρύνει τα βιβλιογραφικά δεδομένα, και κάποτε λειτουργεί ως παράδειγμα που γεννά καινούρια πράγματα. Όμως αυτά

δεν είναι ποτέ αρκετά για ένα (υπο)θέμα όπως το ζήτημα της «κοινωνικής ενσωμάτωσης». Ιδίως, όταν ακόμη κι ένας απλός έλεγχος της βιβλιογραφίας ή των πινάκων, των γραφημάτων ή και των διαγραμμάτων που δημοσιεύονται σε ορισμένες έρευνες δείχνει προχειρότητα στην αναζήτηση τεκμηρίων και στην χρήση των πηγών, ή περιορισμένη αναλυτική προσπάθεια.

Πίσω από το πλέγμα των ερωτημάτων που οριοθετεί το στοχολόγιο, στο οποίο ανταποκρίνεται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό κάθε επιμέρους έρευνα ή ερευνητική ενότητα (π.χ. τα παραμύθια, η εργασία), αναδεικνύεται ένα άλλο πλέγμα, πιο ασαφές και πιο αχνό, που αλλού κεντρίεται σαν επίθετο ξόμπλι, αλλού πλέκεται στα ξεφτίδια του βασικού πλέγματος, αλλού τραβάει τα ζωηρότερα από τα ξόμπλια του και δίνει φανταχτερά δείγματα του έργου κι αλλού ξακρίζει κάποια στημόνια και δουλεύοντας τα νήματα στα όριά τους, σα να τα ψιλογνέθει εξαρχής, στήνει ένα καινούριο έργο. Αυτό τό πλέγμα δένει τις επιμέρους έρευνες σ' ένα σύνολο ενδιαφέρον και ξεχωριστό.

Ένα πυκνό δίκτυο εννοιών και επεξεργασιών απλώνεται ήδη σ' αυτό το ξεχωριστό πεδίο έρευνας και προβληματισμού που έχει τους δικούς του χρόνους, τους δικούς του όρους, όπου η ιστορική έρευνα και ιστοριογραφία διασταυρώνεται με άλλες επιστημονικές πρακτικές για να συμβάλλουν με τους τρόπους τους στη συνεκτική μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας. Στην πιο συγκεκριμένη ομάδα των μελετών που σχολιάστηκε ακροθιγώς, εκτός από τη μετάθεση της προσοχής από τα πρόσωπα, τα πράγματα και τις καταστάσεις στους θεσμούς, τις σχέσεις και τις διαδικασίες (όπως το επισημάνει σε παλαιότερο κείμενο ο Αντώνης Λιάκος), έχει συντελεστεί μια διεύρυνση των θεματικών πεδίων, έχει εμπλουτιστεί η μεθοδολογία, τα αναλυτικά εργαλεία, που ελέγχθηκαν στην ερευνητική πράξη, έδειξαν πως αντέχουν στη δοκιμασία και ήδη οι κατακτήσεις έχουν γίνει κυριολεκτικά και μεταφορικά «βάσεις δεδομένων» για νέες αναζητήσεις που αποτυπώνονται ως υποθέσεις εργασίας στα συμπεράσματα.

Τι έχουμε κερδίσει; Μια καλή ευκαιρία για σύγκριση και αντιπαράθεση ενός ικανοποιητικού σώματος τεκμηρίων που (απο)καλύπτουν διαφοροποιημένες πλευρές του ίδιου αντικειμένου και που συνδυάζονται με παράλληλες και εναλλακτικές επεξεργασίες ορισμένων από τους πιο κεντρικούς μηχανισμούς κοινωνικής ενσωμάτωσης στη νεότερη ελληνική κοινωνία, αλλά στις καταβολές της. Τεκμήρια και αναλυτικές επεξεργασίες που ασχολούνται με όψεις του ιστορικού γίνεσθαι της «παιδικής ηλικίας και της νεότητας» και εκκινώντας από διαφορετικά σημεία επιχειρούν την ιστοριοποίηση της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. Μήπως αυτό δεν ήταν το ζητούμενο είκοσι χρόνια πριν; Τότε που η τετρανδρία συνέλαβε το έργο και ανέλαβε να καθοδηγήσει την υλοποίησή του στα εκδοτικά τεκμήρια που έχουμε τώρα στη διάθεσή μας;

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Ώρα απολογισμών και εορτασμών η φετινή χρονιά για την ιστοριογραφία, μας έφερε κοντά σε πολλές ευκαιρίες οικειότητας —μια οικειότητα που εκφράστηκε τόσο με τη συμφωνία όσο και με τη διαφωνία. Σε κάθε περίπτωση, μείναμε εντός των τειχών.

Οι διαδοχικοί αυτοί εορτασμοί δεν αποτελούν βεβαίως σύμπτωση. Σημαίνουν αφενός ότι έχει σωρευτεί μια παραγωγή που επιτρέπει την αποτίμηση. Αφετέρου, ότι όσοι επιχειρήσαν πριν από κάποιες δεκαετίες την ιστοριογραφική ανανέωση, το σχεδιασμό ενός μέλλοντος, τώρα μπορούν να κοιτάζουν προς το παρελθόν, προς αυτά που δημιούργησαν.

Ίσως θα πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι η ανανέωση που επιχειρήθηκε στη δεκαετία του 1980 δεν έγινε με τον αυθόρμητο τρόπο της προηγούμενης δεκαετίας αλλά με στρατηγικό ενθουσιασμό. Σ' αυτή τη στρατηγική παραπέμπουν εξάλλου ευθέως οι στόχοι στο Στοχολόγιο του ΙΑΕΝ και ιδιαίτερος η «πολιτισμική πολιτική» όπως διατυπώνεται αναλυτικά.

Απολογισμός λοιπόν. Η πράξη του απολογισμού περιλαμβάνει εξ ορισμού μια θετική στάση —υπάρχουν πεπραγμένα— η οποία ωστόσο εμπεριέχει και την κριτική —σωστότερα, την αυτοκριτική— διάθεση. Η αυτοκριτική αυτή σπανίως αφορά τους στόχους καθεαυτούς· συνήθως συναρτάται με την απόσταση ανάμεσα στους στόχους που αρχικά τέθηκαν και την εν τέλει πραγμάτωσή τους.

Στα καθ' ημάς τώρα. Η παρουσία μου στη σημερινή συνάντηση προσδιορίζεται από τρεις παράγοντες που ίσως είναι σκόπιμο να δηλωθούν εξ αρχής:

1. Καλούμαι να αξιολογήσω ένα σύνολο ερευνών και εκδόσεων στο οποίο και η ίδια μετέχω.
2. Καλούμαι να μιλήσω για ένα ερευνητικό πρόγραμμα όπου επίσης μετείχα από τη θέση της γραμματέως του δεύτερου συνεδρίου και στη συνέχεια από τη θέση της επιμελήτριας των εκδόσεων.
3. Στην ίδια αυτή αίθουσα πριν από ένα περίπου χρόνο στο μεγάλο συνέδριο ιστοριογραφίας του ΚΝΕ/ΕΙΕ είχα παρουσιάσει τις ευρύτερες εξελίξεις της ιστορίας της εκπαίδευσης όπου εντάσσεται βεβαίως και το ΙΑΕΝ.

Λόγω των παραγόντων αυτών, είναι προφανές ότι είναι δύσκολο να αποστασιοποιηθώ από ένα έργο στο οποίο επένδυσα και το οποίο σε μεγάλο βαθμό

λειτούργησε για μένα ως χώρος μαθητείας. Στην παρουσίαση της ιστοριογραφίας της ιστορίας της εκπαίδευσης εξάλλου είχα εντάξει το ΙΑΕΝ ως ερευνητικό σύνολο αλλά και με βάση τα επιμέρους δημοσιεύματα. Σήμερα, θα προσπαθήσω να τοποθετήσω το μεγεθυντικό φακό αποκλειστικά στο ΙΑΕΝ και να το προσεγγίσω τόσο ως αυτοτελές σύνολο όσο και σε σχέση με την προηγούμενη και παράλληλη ιστοριογραφική παραγωγή στο χώρο της ιστορίας της εκπαίδευσης.

Η ιστορία της εκπαίδευσης κατέχει ιδιαίτερο βάρος στην ερευνητική και εκδοτική δραστηριότητα του ΙΑΕΝ. Η εκπαίδευση αποτελεί σημαντικό μέρος της παιδικής και νεανικής εμπειρίας μετά τον 18ο αιώνα, και γι' αυτό το λόγο μελέτες που δεν εντάσσονται αυστηρά στις υποκατηγορίες της Εκπαίδευσης στον σχετικό κατάλογο του ΙΑΕΝ —π.χ. οι σχετικές με τη σωματική αγωγή ή τις φοιτητικές οργανώσεις— θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι ανήκουν σ' αυτό το γνωστικό πεδίο. Εντούτοις, για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, θα περιοριστώ στην ταξινόμηση που οι υπεύθυνοι του ΙΑΕΝ προτείνουν. Σύμφωνα μ' αυτή την ταξινόμηση, 29 έρευνες από τις 91, δηλ. το ένα τρίτο περίπου, ανήκουν στην ιστορία της εκπαίδευσης. Οι 22 είναι έρευνες ιστοριογραφικού επιπέδου, δηλ. μονογραφίες, ενώ οι 7 συλλογές τεκμηρίων και βιβλιογραφίες. Από αυτές έχουν εκδοθεί είτε από το ΙΑΕΝ είτε από εκδοτικούς οίκους οι μισές — 15 εκδόσεις συνολικά.

Η περίοδος που κατεξοχήν καλύπτεται είναι ο πρώτος αιώνας του ελληνικού κράτους (1830-1930), στοιχείο που εναρμονίζεται με τις γενικές τάσεις της ελληνικής ιστοριογραφίας της τελευταίας τριακονταετίας. Ως προς τα θέματα, υπάρχει μια γενική διασπορά —ισοδύναμη κατανομή των θεμάτων ανάμεσα στη δημοτική, τη μέση και την ανώτατη εκπαίδευση. Πολλές έρευνες ανήκουν σε περισσότερες της μιας θεματικές κατηγορίες —π.χ. τόσο στη μέση όσο και στη γυναικεία εκπαίδευση. Είναι συνεπώς δύσκολη μια εσωτερική θεματική ταξινόμηση των τίτλων. Πάντως, η κατηγοριοποίηση σύμφωνα με τις βαθμίδες της εκπαίδευσης ή πιο παραδοσιακούς θεματικούς διαχωρισμούς δεν βοηθά στην κατανόηση των γενικών τάσεων.

Ίσως όμως δεν είναι τόσο σημαντικό να περιγράψουμε την κατανομή των θεμάτων όσο να εντοπίσουμε το στοιχείο της καινοτομίας σε σχέση με την ιστορία της εκπαίδευσης και την ιστοριογραφία γενικότερα και να διαγνώσουμε τους λόγους εμφάνισης συγκεκριμένων θεματικών επιλογών. Σημαντικό είναι επίσης να ανιχνεύσουμε αν σ' αυτή την ερευνητική δραστηριότητα υπάρχουν κάποιοι κεντρικοί άξονες που διαμορφώνουν και προτείνουν ερμηνευτικά μοντέλα.

Συνοπτικά, μπορούν να σχολιαστούν οι ακόλουθοι τρεις τομείς:

1. Η τεκμηριωτική υποδομή
2. Η θεματική καινοτομία
3. Η καινοτομία των μεθόδων και των ερωτημάτων.

Στον τομέα της τεκμηριωτικής υποδομής, η προσφορά του IAEN υπήρξε σημαντική —και όχι μόνο για την ιστορία της εκπαίδευσης. Η καταγραφή και η κωδικοποίηση πληροφοριακών συνόλων πρόσφερε μια σειρά δημοσιευμάτων που είναι πλέον απαραίτητα εργαλεία και βασικές αναφορές για την ιστορική έρευνα. Ειδικά και για την ιστορία της εκπαίδευσης, το γεγονός ότι οι σχετικές πηγές ήταν δυσπρόσιτες, αταξινόμητες, ακαταλογογράφητες, χωρίς ευρετήρια και συστηματοποιήσεις, ή πάλι ότι επρόκειτο για πηγές που δεν είχαν χρησιμοποιηθεί από την έρευνα —όπως τα σχολικά εγχειρίδια— η συμβολή του IAEN ήταν καθοριστική. Δημιουργήθηκαν λοιπόν έργα όπου μπορούσαν να ανατρέχουν οι ερευνητές —βιβλιογραφίες, συλλογές και ανθολόγια. Τα ανθολόγια έχουν το πρότυπό τους στο έργο του Αλέξη Δημαρά, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, ένα βιβλίο που λειτούργησε ως σημείο αναφοράς για σειρά ερευνών στην ιστορία της εκπαίδευσης.

Η θεματική καινοτομία και η καινοτομία των μεθόδων και των ερωτημάτων που χαρακτηρίζουν τις έρευνες του IAEN αποτελούν προφανώς τομείς αλληλένδετους. Το IAEN λειτούργησε προς δύο κατευθύνσεις: αφενός ενσωμάτωσε τρέχοντα ερευνητικά ενδιαφέροντα και αφετέρου κινητοποίησε το σχεδιασμό και την πραγματοποίηση ερευνών. Η σύνθεση αυτή φαίνεται ανάγλυφα στο Παράρτημα του Στοχολογίου αλλά και εκφράζεται προγραμματικά στο ίδιο το Στοχολόγιο.

Η θεματική καινοτομία αποτυπώνεται συνολικά και εξαρχής στο Στοχολόγιο δεδομένου ότι τα παιδιά και οι νέοι δεν είχαν υπάρξει αντικείμενο ιστορικής έρευνας αλλά και η παρουσία τους στην ιστορική αφήγηση ήταν περιθωριακή. Ανήκαν —όπως και άλλες πληθυσμιακές ομάδες— στους «σιωπηλούς» και παθητικούς δράστες. Στην ιστορία της εκπαίδευσης, ωστόσο, η θεματική καινοτομία είναι περιορισμένη και σημαντικότερη είναι η καινοτομία των προσεγγίσεων.

Η ιστορία της εκπαίδευσης δεν είναι καινούριος κλάδος της ιστοριογραφίας. Αποτέλεσε σταθερό αντικείμενο της παραδοσιακής ιστοριογραφίας και διδακτικό αντικείμενο, ως ιστορία της παιδαγωγικής, στα ιδρύματα εκπαίδευσης των δασκάλων. Στην περίπτωση του IAEN, η πρώτη καινοτομία εντοπίζεται στην ένταξη της εκπαίδευσης σε ένα ευρύτερο θεματικό πλαίσιο το οποίο προσδιορίζεται από την ανάδειξη της ιστορικότητας της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. Η ιστορία της εκπαίδευσης, στο πλαίσιο αυτό, δεν αποτελεί έναν σαφή, ξεχωριστό κλάδο αλλά επικοινωνεί με ευρύτερα ρεύματα της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας. Αυτό προκύπτει και από την ταυτότητα όσων ανέλαβαν παρόμοιες έρευνες, οι οποίοι στην πλειονότητά τους δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν «ιστορικοί της εκπαίδευσης». Για τους περισσότερους, η εκπαίδευση αποτέλεσε ένα επιπλέον ερευνητικό πεδίο άλλοτε απολύτως σχετικό και άλλοτε τελείως διαφορετικό προς τα υπόλοιπα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα.

Κατά δεύτερο λόγο, στο εσωτερικό του γνωστικού πεδίου της ιστορίας της εκπαίδευσης, μπορούμε να εντοπίσουμε καινοτόμα θέματα τα οποία όμως εκπροσωπούνται με μεμονωμένους τίτλους. Δύο θέματα θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι συσπειρώνουν περισσότερες έρευνες συγκροτώντας ένα είδος θεματικής ομάδας. Πρόκειται για τη γυναικεία εκπαίδευση και την ανώτατη εκπαίδευση.

Οι μελέτες για τη γυναικεία εκπαίδευση συμπορεύονται με το ενδιαφέρον για την ιστορία των φύλων και την αντιμετώπιση του φύλου όχι ως φυσικής ή βιολογικής αλλά ως κοινωνικής κατηγορίας. Η έννοια της κατασκευής είναι κεντρική σ' αυτή την προσέγγιση της έμφυλης ταυτότητας —όπως και στην περίπτωση των εθνικών ταυτοτήτων. Συνεπώς, ο σχολικός θεσμός εξετάζεται ως μέσο αναπαραγωγής των έμφυλων κοινωνικών ρόλων αφενός αλλά και ως αγωγός της γυναικείας χειραφέτησης αφετέρου —μέσω της σύνδεσης της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και με το γυναικείο κίνημα. Οι σχετικές μελέτες του ΙΑΕΝ εντοπίζονται στα τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν ακριβώς ξεκινά το γενικό ενδιαφέρον της ιστοριογραφίας για την ιστορία των γυναικών. Για παράδειγμα το βιβλίο των Έφης Αβδελά - Αγγέλικας Ψαρά για τον φεμινισμό του Μεσοπολέμου δημοσιεύεται το 1985 και το 1987 η *Εξέγερση των κυριών* της Ελένης Βαρίκα. Αλλά και στις εκδόσεις του ΙΑΕΝ υπάρχει η ίδια χρονική σύμπτωση: 1986 το βιβλίο της Σιδηρούλας Ζιώγου, 1987 τα βιβλία της Ελένης Φουνραράκη και των Αλεξάνδρας Μπακαλάκη - Ελένης Ελεγκμίτου. Το βιβλίο του Χαρ. Χαρίτου για το Παρθεναγωγείο του Βόλου εντάσσεται μάλλον στην ιστορία του εκπαιδευτικού δημοτικισμού παρά στην ιστορία της γυναικείας εκπαίδευσης. Έχει σημασία να παρατηρήσουμε ότι όλες οι σχετικές εκδόσεις εξαντλούνται πριν από το 1990 και η γυναικεία εκπαίδευση δεν αντιπροσωπεύεται έκτοτε στις έρευνες και τις εκδόσεις.

Το ΙΑΕΝ φαίνεται να εντάσσει εξ αρχής την πρωτοτυπία των θεμάτων και των προσεγγίσεων τη στιγμή που εμφανίζονται έτσι ώστε να παρατηρείται μια σχετική συγκέντρωση γύρω από κάποια θέματα σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές. Για παράδειγμα, υπάρχει μια στροφή στην εποχή του Εμφυλίου και τη μεταπολεμική ιστορία στις πρόσφατες έρευνες του ΙΑΕΝ.

Η ανώτατη εκπαίδευση —παρόλο που θα περιμέναμε να αποτελεί αντικείμενο της παλαιότερης ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης— έμεινε στο περιθώριο των ερευνητικών ενδιαφερόντων και των δημοσιευμάτων. Το μόνο σχετικό βιβλίο χρονολογείται από το 1970. Για λόγους που ίσως δεν χρειάζεται να εκθέσουμε εδώ, και που συνδέονται κυρίως με το γλωσσικό ζήτημα, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και δευτερευόντως στη μέση εκπαίδευση ενώ παραμελήθηκε το Πανεπιστήμιο.

Οι έρευνες του ΙΑΕΝ έρχονται λοιπόν να καλύψουν ένα ορατό κενό. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό ότι το ένα από τα τρία συνέδρια —το μόνο θεματικό—

αναφέρεται στο Πανεπιστήμιο. Οι ερευνητικές τάσεις δεν αποτυπώνονται ωστόσο με ακρίβεια στα δημοσιευμένα Πρακτικά του συνεδρίου όπου συνυπάρχουν παραδοσιακές και καινοτόμες προσεγγίσεις και η θεματολογία περιλαμβάνει σχεδόν ισοδύναμα τις κοινωνικές, ιδεολογικές, θεσμικές και πολιτικές παραμέτρους της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Οι κατευθύνσεις του ερευνητικού προγράμματος του ΙΑΕΝ θα πρέπει να αναζητηθούν στις έρευνες που χρηματοδοτήθηκαν. Στην περίπτωση αυτή, τα θέματα δεν αφορούν καθόλου ή ελάχιστα τις θεσμικές πλευρές του Πανεπιστημίου. Το κέντρο βάρους τοποθετείται στα δρώντα υποκείμενα και ιδιαίτερα στους φοιτητές. Αυτό δεν φαίνεται να είναι τυχαίο. Στα νεότερα χρόνια, είτε μέσα από διάφορων τύπων οργανώσεις είτε συνολικά ως φοιτητικό σώμα, οι φοιτητές επέδειξαν πολυσχιδή κοινωνική και πολιτική δράση έτσι που να γίνεται λόγος για «φοιτητικό κίνημα». Πολλοί από τους μελετητές του φοιτητικού κινήματος, επηρεασμένοι από το ρόλο των φοιτητών στα κινήματα διαμαρτυρίας των δεκαετιών του 1960 και του 1970 και —ειδικά για την ελληνική περίπτωση— από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου το 1973, απέδωσαν αναδρομικά προοδευτικό και ριζοσπαστικό χαρακτήρα στο φοιτητικό κίνημα. Η ταύτιση εξάλλου νεότητας και εξέγερσης αποτελεί ένα πάγιο ιδεολόγημα ήδη από τον 19ο αιώνα. Μετά το 1973 λοιπόν, οι φοιτητές συνδέθηκαν με την έννοια της εκπαιδευτικής, κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής και ταυτίστηκαν με τον προοδευτισμό. Υπήρξαν σ' αυτή τη συγκυρία μελέτες, εκτός ΙΑΕΝ, που αναδείκνυαν τη συνέχεια του φοιτητικού κινήματος από την εποχή των ιερολοχιτών του Αλ. Υψηλάντη ή που πρόβαλλαν τους «φοιτητικούς αγώνες» ως «λαϊκούς αγώνες». Παρόλο που οι έρευνες του ΙΑΕΝ δεν αναπαράγουν αυτή την στερεοτυπική υπόθεση, το αρχικό ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο θέμα ίσως δεν είναι άσχετο με την ιστορική συγκυρία της Μεταπολίτευσης. Από επιστημονική άποψη εξάλλου, οι μελέτες αυτές εντάσσονται στη φάση της νεοελληνικής ιστοριογραφίας που ταυτίζεται με την προτίμηση προς την κοινωνική ιστορία και την ιστορία των νοοτροπιών.

Η ιστορία της εκπαίδευσης έχει συνεπώς μια προνομιακή θέση στο ερευνητικό και εκδοτικό πρόγραμμα του ΙΑΕΝ. Αυτό δεν αποτελεί μάλλον μόνο στρατηγική επιλογή αλλά συνδέεται προφανώς με το γεγονός αφενός ότι υπήρχαν περισσότερες ετοιμότητες στο χώρο αυτό (ακόμη και σε επίπεδο πρωτογενών πηγών — το πόσο σημαντικό μπορεί να είναι αυτό δείχνει η περίπτωση των ΑΣΚΙ που υποστήριξαν αλλά και δημιούργησαν ερευνητικά ενδιαφέροντα) και αφετέρου ότι υπήρχε ένα πολιτικό ενδιαφέρον στην ενασχόληση με την εκπαίδευση μέσα στη δεκαετία του 1980. Την ίδια δεκαετία, η ιστορία της εκπαίδευσης ευνοήθηκε από τη δημιουργία πανεπιστημιακών παιδαγωγικών τμημάτων όπου εντάχθηκε ως διδακτικό αντικείμενο. Ενώ λοιπόν, όταν αρχίζει το πρόγραμμα του ΙΑΕΝ, είναι ακόμη λίγες οι σχετικές μελέτες, στη δεκαετία του 1990 παρατηρείται πληθωρισμός ερευνών, εκδόσεων και διδακτορικών διατριβών.

Εκτός ΙΑΕΝ, η ιστορία της εκπαίδευσης αποκτά αυτοτέλεια ως ειδικός ιστοριογραφικός κλάδος και κατακτά τα παιδαγωγικά κυρίως τμήματα και τους τομείς παιδαγωγικής των φιλοσοφικών σχολών. Εντός ΙΑΕΝ, η ιστορία της εκπαίδευσης λειτουργεί συμπληρωματικά προς τους υπόλοιπους τομείς της ιστορίας της παιδικής ηλικίας ενώ η ποσοτική της παρουσία συνδέεται με τις γενικές τάσεις του προγράμματος. Η απλή ανάγνωση του στατιστικού πίνακα δείχνει ότι υπάρχει μια εκδοτική ευφορία στα χρόνια 1986-1989 η οποία διαδέχτηκε την ερευνητική ευφορία των χρόνων 1983-1985.

Η εικοσαετία του ΙΑΕΝ διαφέρει πράγματι από άλλα γενέθλια που γιορτάσαμε φέτος, επειδή η εξέλιξή της συνδέθηκε όχι μόνο με τον βολонταρισμό κάποιων ατόμων αλλά και με τις πολιτικές επιλογές της κεντρικής εξουσίας στον τομέα του πολιτισμού και της παιδείας. Μοιάζει όμως μαζί τους γιατί πρόκειται για μια κοινή ιστοριογραφική παραγωγή αλλά και γιατί —πάλι— είναι οι ίδιοι άνθρωποι που γιορτάζουν.

20 ΧΡΟΝΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Αφιέρωμα της εφημερίδας *Η Κυριακάτικη Αυγή*, «Ενθέματα»
14 Δεκεμβρίου 2003

Είκοσι χρόνια ζωής συμπληρώνει φέτος το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ). Με την ευκαιρία αυτή ζητήσαμε από τον Σπύρο Ι. Ασδραχά, τον Γιάννη Γιαννουλόπουλο, τον Φίλιππο Ηλιού και τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη μια «κατάθεση» για την εικοσαετία αυτή. Στον Σπύρο Ασδραχά ζητήσαμε να μας μιλήσει για το θεωρητικό υπόβαθρο του προγράμματος (την επίπτωσή του, συγκεκριμένα, στη συνειδητοποίηση της ποιότητας της ιστορίας στη διαμόρφωση μιας κοινωνικά προσδιοριζόμενης ηλικιακής ταυτότητας), στον Γιάννη Γιαννουλόπουλο για τη σχέση του ΙΑΕΝ με άλλες ερευνητικές προσπάθειες και την ένταξή του στο ιστοριογραφικό και πανεπιστημιακό πλαίσιο. Από τον Φίλιππο Ηλιού ζητήσαμε ένα σύντομο συνολικό σχόλιο για το ΙΑΕΝ και από τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη να αναφερθεί στο χρονικό, τις διαδρομές και τις τύχες του ΙΑΕΝ στη διάρκεια αυτής της εικοσαετίας. Θυμίζουμε ότι οι τέσσερις συνομιλητές μας, εκτός από έγκριτοι ιστορικοί και φίλοι της εφημερίδας, είναι οι άνθρωποι που εμψύχωσαν τη δραστηριότητα του ΙΑΕΝ, το μετέτρεψαν από ιδέα σε πραγματικότητα με σάρκα και οστά, αποτελώντας τα μέλη της Επιτροπής του (ο Φίλιππος Ηλιού για τα έτη 1983-1989).

Στρατής Μπουρνάζος

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΤΟΥ ΙΑΕΝ

Ευχαριστώ για άλλη μια φορά την *Αυγή* που μας δίνει την ευκαιρία να μιλήσουμε για μια συλλογική προσπάθεια, το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ) της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, που γιορτάζει τα 20 χρόνια του. Όλα αυτά τα χρόνια έχω κάνει τον απολογισμό των πεπραγμένων του μιλώντας δημόσια ως εκπρόσωπος της Επιτροπής του ΙΑΕΝ πολλές φορές. Οι περισσότερες από αυτές τις ομιλίες δημοσιεύτηκαν, όπως κυκλοφόρησαν και ενη-

μερωτικά φυλλάδια με πολλές λεπτομέρειες για το έργο του ΙΑΕΝ. Εδώ λοιπόν μπορούμε να μιλήσουμε προσωπικότερα, φωτίζοντας κάποιες από τις πτυχές αυτής της εικοσάχρονης πορείας.

Το ΙΑΕΝ εξαγγέλθηκε από τον Υφυπουργό Νέας Γενιάς και Αθλητισμού Κώστα Λαλιώτη (σύμβουλός του ο Πέτρος Ευθυμίου) τον Οκτώβριο του 1982 με σκοπό «την έμπνευση και ενίσχυση ερευνών, που προάγουν την ιστορική γνώση για τη νέα γενιά στη χώρα μας». Στους επόμενους μήνες αναζητήσαν τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής απευθυνόμενοι στον Φίλιππο Ηλιού. Άλλα δύο μέλη της Επιτροπής προστέθηκαν αμέσως, ο Σπύρος Ι. Ασδραχάς και ο Γιάννης Γιαννουλόπουλος, δόξα του φοιτητικού κινήματος της δεκαετίας του 1960. Το τέταρτο μέλος της Επιτροπής ήθελαν να είναι νεότερος, και πρότειναν στον Αλέξη Πολίτη. Εκείνος αντιπρότεινε εμένα, πιστεύοντας ότι μπορούσα να τα καταφέρω σε ένα ρόλο συντονιστή που χρειαζόταν, κρίνοντας ίσως από τη συνεργασία μας στον «Μνήμονα» αλλά και στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στο οποίο είμαστε ερευνητές και συνεργαζόμαστε στην αναπτυξιακή του προσπάθεια με τη Διεύθυνση της Λουκίας Δρούλια.

Η πρώτη μας συνάντηση με τον Κ. Λαλιώτη έγινε στις 22 Ιανουαρίου 1983 στην οποία μας παρουσίασε το σκεπτικό για την ίδρυση του ΙΑΕΝ, το οποίο θα λειτουργούσε με την ευθύνη της Επιτροπής μας χωρίς άλλη θεσμική κατοχύρωση, αλλά με δικό του προϋπολογισμό για έρευνες, εκδόσεις και συνέδρια. Μας διαβεβαίωσε ότι δεν θα υπάρξει παρέμβαση στο έργο μας, κάτι που τηρήθηκε τόσο από τον ίδιο όσο και από τους διαδόχους του. Εμείς είπαμε ότι θα τιμήσουμε τους κανόνες του επαγγέλματος του ιστορικού, και ελπίζουμε να πείσαμε την επιστημονική κοινότητα ότι τους ακολουθήσαμε 20 χρόνια τώρα.

Οι ρυθμοί με τους οποίους οργανώθηκε το ΙΑΕΝ ήταν γρήγοροι. Σε λιγότερο από τέσσερις μήνες συντάχθηκε το «καταστατικό» κείμενο του ΙΑΕΝ, το προγραμματικό του πλαίσιο, που είναι γνωστό ως «στοχολόγιο». Δεν ήταν ένα πλήρες θεματολόγιο ιστορίας της νεολαίας αλλά ερευνητικοί στόχοι που συνδύαζαν στη χάραξή τους τα μεγάλα ιστοριογραφικά αιτούμενα με τις επιστημονικές διαθεσιμότητες στο σύνολο των καταξιωμένων ερευνητών και κυρίως των νέων.

Στις 2 Ιουνίου 1983 ο υφυπουργός έδωσε την πρώτη συνέντευξη Τύπου που προκάλεσε ισοζυγισμένες θετικές και αρνητικές αντιδράσεις, οι οποίες είχαν πολιτική αφετηρία. Τα μέλη της Επιτροπής χαρακτηρίζονταν από «καταξιωμένους» μέχρι «αριστερούς». Η αντίδραση όμως της επιστημονικής κοινότητας ήταν θετική, η οποία εξελίχθηκε σε σχέση συνεργασίας και υποστήριξης τα επόμενα χρόνια.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε ξεκινούσαν από το πλαίσιο μέσα στο

οποίο λειτουργούσε το IAEN: μια κρατική υπηρεσία, και μάλιστα νεοϊδρυμένη και ανοργάνωτη. Έπρεπε εμείς να οργανώσουμε τη λειτουργία της Επιτροπής, την επικοινωνία με τους ερευνητές και αργότερα τους επιμελητές και τους τυπογράφους, χωρίς γραφείο ή γραμματειακή υποστήριξη και να προσαρμοζόμαστε στο πλαίσιο των διατάξεων και κανονισμών της δημόσιας υπηρεσίας.

Δεν υπήρχε άλλος τρόπος από τη συχνή επικοινωνία με την πολιτική ηγεσία και την υπαλληλία του Υφυπουργείου, το οποίο από το 1986 μετατρέπεται σε Γενική Γραμματεία, και από την ετοιμασία από εμάς όλου του απαιτούμενου εγγράφου υλικού, για να προχωρήσουν οι αναθέσεις των ερευνών, οι δημόσιοι διαγωνισμοί για την έκδοση των βιβλίων, οι παραδόσεις των έργων και οι πληρωμές στο πλαίσιο του σφιχτού δημόσιου λογιστικού. Όλα αυτά ήταν το απαραίτητο βάρος, που έπρεπε να διεκπεραιώνεται για να μπορέσουμε να βλέπουμε ένα ερευνητικό έργο να επιτελείται, στο οποίο μετείχαμε συζητώντας με τους ερευνητές και βοηθώντας τους όσο μπορούσαμε, και ένα εκδοτικό έργο που ακολουθούσε με βιβλία σημαντικά, επιμελημένα και καλαίσθητα. Η πρόοδος του ερευνητικού προγράμματος μας παρακίνησε στην οργάνωση του πρώτου διεθνούς Συμποσίου, το 1984, «Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας», με τη συμμετοχή σημαντικών ξένων συνέδρων όπως ο Ζακ Λε Γκοφ. Συνέδριο πολυθεματικό, όπου συζητήθηκαν θεωρητικά και πρακτικότερα ζητήματα και οι ερευνητές του IAEN αλλά και άλλοι συνάδελφοι είχαν την ευκαιρία να συζητήσουν με τους ξένους ομολόγους που ερευνούσαν παραπλήσια θέματα. Τα πρακτικά του Συμποσίου κυκλοφόρησαν, ελληνικά και γαλλικά, το 1986 και χρησιμοποιούνται από τότε ως εισαγωγικά κείμενα στο νέο επιστημονικό κλάδο που άρχισε να καλλιεργείται, καθώς παράλληλα με το IAEN ιδρύθηκε και το «Ίδρυμα για το Παιδί» του Σπύρου Δοξιάδη.

Ως το 1989, που είναι ο τελευταίος χρόνος λειτουργίας του IAEN της πρώτης περιόδου του, ανατέθηκαν 63 έρευνες σε 68 ερευνητές και ερευνήτριες για θέματα της σχολικής ζωής και της εκπαιδευτικής διαδικασίας, για τις νοοτροπίες και τις συμπεριφορές, τις φιλοσοφικές, παιδαγωγικές και ψυχολογικές θεωρίες για τη νεολαία, την κοινωνική ενσωμάτωση και τους κατασταλτικούς μηχανισμούς, τις νεανικές συσσωματώσεις, την παιδική λογοτεχνία και παραλογοτεχνία, για την αναπαράσταση της παιδικής και της νεανικής ηλικίας στην τέχνη, τη λογοτεχνία και το θέατρο, για την παιδική εργασία και τη μαθητεία στα επαγγέλματα, για τη σχέση με την οικογένεια και τέλος για τη νοσολογία και τη δημογραφική τύχη της νεότητας. Καταγράφηκε ακόμη ο νεανικός Τύπος (1836-1945), τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας και γεωγραφίας (1834-1914) και ο κατάλογος των ελληνικών μαγικών παραμυθιών. Το εκδοτικό πρόγραμμα του IAEN εκτός από Πρακτικά του Α' και Β' Συμποσίου «Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία» περιέλαβε και πολλά από τα βιβλία που προέκυψαν από τις έρευνες και έφτασε τις 22 εκδόσεις σε 29 τόμους και 13.000 σελίδες περίπου.

Το ΙΑΕΝ όμως «έκλεισε» από το 1990 όπως και τα περισσότερα ερευνητικά προγράμματα ιστορίας στις τράπεζες, θύμα της πολιτικής μεταβολής. Ποτέ δεν κοινοποιήθηκε και δεν αιτιολογήθηκε αυτή η απόφαση, αφού ο αρμόδιος γενικός γραμματέας δήλωνε ότι «δεν προτίθεται να διακόψει τη χρηματοδότηση μιας από τις λίγες τέτοιες προσπάθειες στον τόπο μας» αφήνοντας όμως το ΙΑΕΝ στην τύχη του να σιγοσβήσει.

Η επιστημονική κοινότητα αντέδρασε με κείμενο διαμαρτυρίας που συγκέντρωσε 200 υπογραφές ενώ το Πανεπιστήμιο Αθηνών και ο τότε πρόεδρος Μιχάλης Σταθόπουλος βράβευσε το τελευταίο βιβλίο του ΙΑΕΝ, έργο του Παν. Μουλλά, σε μια εκδήλωση με ομιλήτη και τον Κ. Θ. Δημαρά σε μια από τις τελευταίες δημόσιες εμφανίσεις του.

Στις αρχές του 1994, και μετά την πολιτική μεταβολή, η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς μας ζήτησε να συνεχίσουμε το έργο του ΙΑΕΝ. Ξεκινήσαμε και πάλι αλλά χωρίς τον Φίλιππο Ηλιού στην Επιτροπή, που δεν δέχτηκε να νομιμοποιήσει το παλαιοκομματικό παιχνίδι, το οποίο η κατάργηση του ΙΑΕΝ το 1990 πιστοποιούσε: κάποιοι εκπρόσωποι της πολιτείας ιδρύουν, άλλοι άλλου χρώματος καταργούν χωρίς αιτιολόγηση, και κάποιοι άλλοι επανιδρύουν ζητώντας συγγνώμη για την κακή συμπεριφορά των προηγούμενων.

Στη νέα περίοδο της λειτουργίας, το ΙΑΕΝ στάλθηκε φιλοξενούμενο στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σύμφωνα με τον οργανισμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, με δικό του προϋπολογισμό ετήσιο. Στο πλαίσιο ενός ερευνητικού κέντρου, η λειτουργία του ΙΑΕΝ ήταν απλούστερη και οι μηχανισμοί του Κέντρου ήταν έτοιμοι να το υπηρετήσουν. Πάντα υπάρχει το πρόβλημα της τακτικότητας της οικονομικής του στήριξης παρόλη την προσπάθεια των Γενικών Γραμματέων Νέας Γενιάς και τις θετικές εισηγήσεις της αρμόδιας Διεύθυνσης της ΓΓΝΓ. Οι κρατικές αρρυθμίες στη χρηματοδότηση έχουν τις ανάλογες παρενέργειες στον προγραμματισμό των ερευνών και των εκδόσεων του ΙΑΕΝ και κυρίως στην ευαίσθητη σχέση της Επιτροπής με την επιστημονική κοινότητα με το κλίμα αβεβαιότητας να παραλύει την έμπνευση και τη συνέχεια.

Παρ' όλα αυτά οι έρευνες από 63 έφτασαν τις 91 και οι εκδόσεις από 22 σε 39 με 20.000 σελίδες. Δημιουργήθηκε ένα CD-ROM με την παρουσίαση του ΙΑΕΝ και 34 ψηφιοποιημένα βιβλία, που είναι διαθέσιμα και μέσω του διαδικτύου (www.iaen.gr). Το τρίτο διεθνές συμπόσιο οργανώθηκε το 1997 ενώ οι έρευνες που ανατέθηκαν συμπλήρωσαν κενά και σιωπές σε θέματα που δεν είχαν ερευνηθεί, όπως οι πολιτικές νεολαίες, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις νέων, ο αθλητισμός και η γυμναστική, το παιχνίδι και τα ζητήματα ενηλικίωσης στον ορεινό χώρο.

Οι συναντήσεις του Σεμιναρίου του ΙΑΕΝ κάλυψαν όλες τις έρευνες που ανατέθηκαν, με συζητήσεις με τη συμμετοχή ειδικών για κάθε θέμα.

Η εμπειρία μου ως μέλος της Επιτροπής του ΙΑΕΝ για 20 χρόνια είναι πλούσια και από τη συνεργασία μου στη μικρή συλλογικότητα της ίδιας της Επιτροπής αλλά και από τη συνεργασία με 150 περίπου συναδέλφους, που ως ερευνητές, συγγραφείς και σύνεδροι στα συμπόσια του ΙΑΕΝ είναι οι δημιουργοί του έργου του, σε ένα κλίμα ελευθερίας και δημιουργικού διαλόγου. Κοντά σ' αυτούς πρέπει να προσθέσω και τη συνεργασία με τις πολιτικές ηγεσίες της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και τις διευθύνσεις του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών καθώς και τους υπαλλήλους των δύο φορέων, που τόσο βοήθησαν την προσπάθειά μας, και ακόμη τους τυπογράφους και τους επιμελητές των βιβλίων του ΙΑΕΝ.

Από την πλευρά της αξιολόγησης του επιστημονικού έργου του ΙΑΕΝ, παρόλο που αυτό είναι έργο της επιστημονικής κοινότητας, θα μπορούσα να σημειώσω ότι ένας καινούριος επιστημονικός κλάδος δημιουργήθηκε και συνέβαλε με τις πραγματώσεις του στην ανανέωση της ιστοριογραφικής θεματολογίας, αλλά και των μεθοδολογικών εργαλείων για την προσέγγιση των φαινομένων, ενώ νέοι άνθρωποι βρήκαν στήριξη στην ερευνητική τους προσπάθεια από ένα φορέα που βοήθησε την ερευνητική διαδικασία και τόνωσε το διάλογο πάνω στα ιστοριογραφικά προβλήματα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΜΕΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΟΛΟΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το ΙΑΕΝ είναι ένα από τα ερευνητικά/εκδοτικά προγράμματα που γεννήθηκαν κατά την περίοδο της μεγάλης ανάπτυξης των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα, και ειδικότερα της ιστορίας. Την περίοδο δηλαδή που αρχίζει λίγο μετά την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας και φτάνει μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80.

Είχε προηγηθεί η Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού και το περιοδικό της ο *Μνήμων* (1971), μια κίνηση νέων, αριστερών ιστορικών (με την αξέχαστη Δέσποινα Κατηφόρη σε πρωταγωνιστικό ρόλο), στα δύσκολα χρόνια της δικτατορίας, και η μετά το 1974 επιστροφή από το εξωτερικό, από τη Δυτική Ευρώπη κυρίως, πολλών άλλων ιστορικών και κοινωνιολόγων, νέων και αυτών στην πλειοψηφία τους, που είτε σταδιοδρομούσαν σε ξένα πανεπιστήμια είτε είχαν ολοκληρώσει εκεί τις μεταπτυχιακές σπουδές τους. Επιστροφή, δοκιμαστική σε ορισμένες περιπτώσεις, στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης, την Ελλάδα των έντονων πολιτικών συζητήσεων, των πολλών αναζητήσεων και των μεγάλων σχεδίων.

Το 1977 ξεκίνησε το πρώτο από τα ερευνητικά και εκδοτικά προγράμματα που προαναφέραμε. Εκείνο του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τράπεζας (από τον τότε υποδιοικητή της Π. Τζαννετάκη, που συνεργάστηκε για τον σκοπό αυτό με τον Φίλιππο Ηλιού). Αργότερα, το 1983, άλλη μία σηµαδιακή χρονιά, ήρθε το αντίστοιχο εγχείρημα του Αδ. Πεπελάση στην Αγροτική Τράπεζα, το δικό μας ΙΑΕΝ, και η έκδοση (Σεπτέμβριος 1983) του περιοδικού *Τα Ιστορικά* (Ασδραχάς, Ηλιού, Παναγιωτόπουλος). Το καλό παράδειγμα της Εθνικής και της Αγροτικής το ακολούθησε, λίγο μετά, και η Εµπορική Τράπεζα (επί Κωστή Βαϊτσου), με μια σειρά σηµαντικών ερευνών και εκδόσεων. Αρκετά αργότερα, το 1992, εγκαινίασαν τη λειτουργία τους τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) με τις πολύτιμες συλλογές τους και ένα αξιοπρόσεκτο, όχι μόνο για την καλαισθησία του, περιοδικό, το *Αρχειοτάξιο*, ενώ ήδη, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 είχε αρχίσει να εµπλουτίζει, με σταθερά επιταχυνόµενους ρυθµούς, τις δικές του συλλογές και τη µοναδική βιβλιοθήκη του, το —πάντοτε ανοιχτό στους ερευνητές— Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) του Μάνου Χαριτάτου.

Η καρποφορία συνεχίστηκε, φυσικά, και συνεχίζεται, µε πολύ σηµαντικές έρευνες, συµβολές στην κοινή περιουσία των ιστορικών. Κάποιες από αυτές, θέλουµε να ελπίζουµε ότι ανήκουν στις εκδόσεις του ΙΑΕΝ, και όσες τώρα ετοιµάζονται. Άλλες όµως ήταν οι πυκνότητες εκείνης της δεκαπενταετίας.

Πάρα πολλοί από τους διδάσκοντες σήµερα στα ιστορικά, και όχι µόνο, τµήµατα των ελληνικών πανεπιστηµίων και εξίσου πολλοί συνάδελφοι των ερευνητικών ιδρυµάτων, πέρασαν από τα προγράµµατα της εν λόγω περιόδου, µελέτησαν στις ίδιες βιβλιοθήκες, παρακολούθησαν τα ίδια σεµινάρια, συνεργάστηκαν µε τα ίδια περιοδικά, έζησαν το επιστηµονικό της κλίµα. Πιστεύω ότι τότε δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για τη διαµόρφωση της σηµερινής φυσιογνωµίας των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα. Από τη µοναδική σχεδόν αντιρρητική φωνή βοώντος εν τη πανεπιστηµιακή ερήµω του φαιδρού εθνοκεντρισµού και της ποιητικίζουσας —αυτό είναι ίσως το οδυνηρότερο— εθνικιστικής ρητορείας του νεορθόδοξου φονταµενταλισµού, τη φωνή του Γιώργου Β. Λεονταρίτη, φτάσαμε τώρα να συναντάµε, όλο και πιο συχνά, µια εντελώς άλλη ποιότητα ιστορικού λόγου στις πανεπιστηµιακές αίθουσες. Και αυτό οφείλεται στη δεσπόζουσα παρουσία µιας σειράς επιστηµόνων υψηλών προδιαγραφών, µελών της ευρύτερης κοινότητας των ιστορικών. Των επαγγελµατιών ιστορικών. Στο βαθµό που το ΙΑΕΝ συνέβαλε και αυτό, κατά ένα µέρος, στη συγκρότησή τους, ο απολογισµός της εικοσαετίας θα πρέπει, νοµίζω, να χαρακτηριστεί θετικός.

Η κοινωνία έλαβε το µήνυµα, θα µπορούσε βεβαίως να αντιπαρατηρηθεί. Και απάντησε. Με τα συλλαλητήρια για το *Μακεδονικό* και τις λαοσυνάξεις του κυρίου µε τα πανάκριβα ιερατικά συνολάκια, που διάβαζε εντατικά την

εποχή της δικτατορίας, και σήμερα πραγματοποιεί εμφανίσεις, με αμιγώς πολιτικούς λόγους, ακροδεξιού περιεχομένου, καταχειροκροτούμενος, σε επιλεγμένους ναούς της επικρατείας.

Ορθή η παρατήρηση. Το τελευταίο που μας χρειάζεται είναι η αφέλης αισιοδοξία. Μιλώντας ωστόσο για παρατηρήσεις δεν θα πρέπει να παραλείπουμε κάπου κάπου να επιστρατεύουμε και τη δική μας παρατηρητικότητα. Εργαλείο της δουλειάς μας είναι άλλωστε, το σημαντικότερο, ημών των ιστορικών. Η ένταση και, κυρίως, η έκταση των αντιδράσεων στο τελευταίο σύμπτομα σημαιοκαπηλείας με αφορμή τη σχολική παρέλαση στη Νέα Μηχανιώνα (σε σύγκριση με τις προ τριετίας αντιδράσεις για το ίδιο θέμα) δείχνει ότι, ίσως, κάποια πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν. Τουλάχιστον με την έννοια ότι όλο και περισσότεροι άνθρωποι με δημόσιο λόγο, αποφασίζουν να αντισταθούν και να μιλήσουν. Ακόμη πιο χαρακτηριστική, πιστεύω, ότι ήταν η προ ολίγων ημερών πανικόβλητη αναδίπλωση του αρχιεπισκόπου, μετά τις περί «βαρβάρων Τούρκων» ηρωικές δηλώσεις του.

Αντίθετα από τον κουρέα του κ. πρωθυπουργού στη Σίφνο, αν δεν απατώμαι, που δεν είναι καθόλου βέβαιον ότι θα πρέπει να εκσυγχρονισθεί, εκείνος θα χρειαστεί πιθανόν να το πράξει. Στην περίπτωση του δηλαδή, να επιλέξει άλλο πεδίο καπηλείας, εκτός των ελληνοτουρκικών. Ενδεχομένως δε και εκτός «εθνικών θεμάτων».

Φυσικά, τίποτα από όλα αυτά δεν είναι σίγουρο. Και σε καμία περίπτωση δεν υπονοείται ότι οι αλλαγές που πιθανόν να συντελούνται στην ελληνική κοινωνία —αλλαγές που δεν είναι υποχρεωτικό να αντιφάσκουν με τις εξαιρετικά ανησυχητικές διαπιστώσεις της πρόσφατης έρευνας του ΕΚΚΕ— οφείλονται κυρίως στην επιρροή του λόγου των ιστορικών.

Κάπου εδώ όμως θα πρέπει να σταματήσω γιατί έχω την αίσθηση ότι ξεφύγαμε από το θέμα μας. Ή μήπως δεν ξεφύγαμε;

ΣΠΥΡΟΣ Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ

ΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Δεν θα αναφερθώ εδώ στο ιστορικό αυτού του πειράματος, δηλαδή να επιχειρηθεί η συγκρότηση μιας ιστορίας της παιδικής και νεανικής ηλικίας: θα πω μόνο ότι οι εμπνευστές τους, συγκεκριμένα ο Πέτρος Ευθυμίου και ο Κώστας Λαλιώτης, και οι δυο τους κυβερνητικοί τότε (1983) παράγοντες, απευθύνθηκαν σε έναν ιστορικό, τον Φίλιππο Ηλιού, για να του διατυπώσουν ένα ερώτημα και να του αναθέσουν την υλοποίηση, όπως λέγανε τότε, της απάντησής

του: με ποιον τρόπο οι ιστορικοί θα μπορούσαν να συμβάλουν στη διαμόρφωση μιας ταυτότητας της ελληνικής νεότητας; Από εκεί και πέρα η απάντηση στο ερώτημα για τους ιστορικούς ήταν σχεδόν, αν όχι απολύτως, προφανής. Έτσι δημιουργήθηκε το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Η απάντηση που, ας λεχθεί, δεν αποτελούσε μέρος των κοινών τόπων της ιστορικής έρευνας, μπορούσε να εξειδικευτεί σε δύο επίπεδα: στον λόγο για την ιδιοπροσωπία των ηλικιακών κατηγοριών ως παγίων ή σχετικών ταυτοτήτων και στη διερεύνηση του πώς οι ηλικίες εμφανίζονται, γίνονται ή δεν γίνονται ειδοποιητικές κατηγορίες μέσα στους χρόνους της ιστορίας. Ήταν φυσικό να ακολουθήσουμε τον δεύτερο δρόμο. Έτσι, υποκινήσαμε ένα σύνολο ιστορικών ερευνών με αναγκαστικό, αλλά όχι αποκλειστικό, άξονα τη θεσμική πλαισίωση των ηλικιών που, καθώς είναι αυτονόητο, τη μεγαλύτερη μερίδα την καταλάμβαναν τα εκπαιδευτικά συστήματα, για τα οποία άλλωστε ήταν εμφανείς οι ερευνητικές διαθεσιμότητες, επικεντρωμένες μάλιστα στον δικό μας 19ο και 20ό αιώνα. Βεβαίως τα ζητούμενα υπερέβαιναν τα συστήματα αυτά, για να επεκταθούν σε άλλα που υπερακόντιζαν τους χρόνους της σχολικής αγωγής και εκπαίδευσης και να αναχθούν σε μια συνολική σύλληψη της ιστορικότητας της παιδικής ηλικίας και της νέας γενιάς, εκ των πραγμάτων ρευστών τόσο ως προς τα χρονικά τους όρια όσο και ως προς τις λειτουργίες και τις προσλήψεις τους. Έτσι, η δική μας απάντηση στην πρόσκληση να συμβάλουμε στη διαμόρφωση μιας ηλικιακής και αμφιλεγόμενης κοινωνικής ταυτότητας συνίστατο στο αίτημα της αποκατάστασης της ιστορικότητας αυτής της διαχρονικά πιθανής ταυτότητας.

Με όποια επίγνωση είχαμε για το πώς πραγματώνεται μια ιστορική έρευνα και με όποια γνώση είχαμε των υφιστάμενων επιστημονικών ετοιμοτήτων και, κυρίως, με όποια συνείδηση είχαμε για το πώς ένα συγχρονικό ερώτημα μπορεί να αναχθεί σε διαχρονικό, δηλαδή σε ερώτημα ιστορικό, διαμορφώσαμε και συστηματοποιήσαμε τα πεδία παρατήρησης περιχαρακώνοντάς τα σε δύο διακεκριμένους και συμπληρωματικούς τομείς: εκείνον της ερμηνευτικής πρόβασης και εκείνον της τεκμηρίωσης που, εξυπακούεται, ήταν η προϋπόθεση της πρώτης. Με τον τρόπο αυτόν υποκινήσαμε ή, κάποτε, δεξιωθήκαμε έναν ιστορικό προβληματισμό που κατέληξε σε προσωπικά ιστοριογραφικά και συνάμα ερευνητικά αποτελέσματα, τα οποία στο σύνολό τους επέφεραν μια τομή στους προσανατολισμούς της εθνικής μας ιστοριογραφίας και του ιστορικού προβληματισμού.

Είτε συνεχισθεί στο προγραμματικό επίπεδο είτε διακοπεί αυτή μας η προσπάθεια, με τα ήδη επιτευγμένα της ιστοριογραφικά και τεκμηριωτικά αποτελέσματα, έχει, νομίζω, δημιουργήσει μιαν υποχρεωτική παρακαταθήκη, με άλλα λόγια τη συνείδηση για την αναγκαιότητα της γνώσης των ιστορικών τύχων της παιδικής και νεανικής ηλικίας, της πραγματικότητάς της και των προσ-

λήψεων της πραγματικότητας αυτής μέσα σε ένα χρόνο που τον μαρτυρούν ή μαρτυρούνται απ' αυτόν οι πολύμορφοι αποδέκτες και εκφραστές του, δηλαδή αυτό που αποκαλούμε πολλαπλές πηγές της ιστορίας. Αυτή η παρακαταθήκη δεν αφορά μόνο τους ιστορικούς: αφορά ίσως περισσότερο το συλλογικό μας πρόσωπο, στο μέτρο όπου αυτό διαμορφώνεται και μέσω της συνειδητής και όχι ψυχοκινητικής και συνάμα φανακιστικής σχέσης του με την ιστορικότητά του.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

ΕΝΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ

Πεδίο παραμελημένο και σχεδόν ανύπαρκτο η ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας απόκτησε, ξαφνικά στη χώρα μας ένα εντυπωσιακό εκτόπισμα — εντυπωσιακό και σε ευρωπαϊκή κλίμακα, χάρη στη λειτουργία του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας.

Ένα νέο ερευνητικό πεδίο και μια νέα διερεύνηση των ιστορικών μας σπουδών — χωρίς να ξεχνά κανείς, βέβαια, το προδρομικό έργο του Σπύρου Δοξιάδη και του Ιδρύματος Ερευνών για το Παιδί.

Περισσότερα από σαράντα βιβλία και εκατό περίπου συγγραφείς, από το 1983 έως σήμερα, αποτελούν την αδιάψευστη μαρτυρία και επιβεβαίωση — ιδίως αν αναλογιστεί κανείς και την υψηλή ποιότητα των μελετών που έχουν εκδοθεί και το θεματολογικό εύρος, με κορυφαία, ίσως, εκδήλωση το πρώτο διεθνές συνέδριο για την παιδική ηλικία και τη νεότητα — παγκόσμια πρωτιά.

Αυτό, βέβαια, μαρτυρά για την ύπαρξη ετοιμοτήτων οι οποίες χρειάστηκε πάντως να υποκινηθούν για να κινητοποιηθούν. Μαρτυρεί και για την ύπαρξη ενός συνεκτικού σχεδιασμού που πλαισίωσε τη συνόλη προσπάθεια και στήριξε τη διάρκειά της.

Η πολιτεία δεν συνειδητοποίησε, πάντα, ότι η σχέση της με την επιστημονική κοινότητα, για να είναι υγιής, δεν πρέπει και δεν μπορεί να είναι σχέση υποταγής και χειραγώγησης της δεύτερης από την πρώτη. Το είδαμε και αυτό όταν δι' ουκαζίου ενός άσχετου καταργήθηκε με τον πιο βάνανσο τρόπο η Επιτροπή, χωρίς ωστόσο να σταθεί δυνατό να ακυρωθεί και το έργο της. Επί ημερών των συγκυβερνήσεων Νέας Δημοκρατίας, ΠΑΣΟΚ και Συνασπισμού. Πέρασε και αυτό. Το κακό είναι, όμως, ότι έτσι όπως έχουν διαμορφωθεί τα πράγματα και οι καταστάσεις, η διαπλοκή στους χώρους της έρευνας και της πανεπιστημιακής διδασκαλίας γίνεται διαρκώς εντονότερη και η βούληση επιστημοσύνης τοποθετείται σε δεύτερη μοίρα. Ακόμα και από τμήματα της πα-

νεπιστημιακής κοινότητας. Ευτυχώς υπάρχουν πάντα θύλακες αντίστασης που είναι και οι θύλακες της ελπίδας.

Σε ένα ωραίο έργο που έδωσε ώριμους καρπούς και που συνεχίζει με μια διάρκεια και μια πυκνότητα που σπανίως συναντά κανείς, ένα μόνο πράγμα θέλω να ευχηθώ: Καλή συνέχεια και καλές αντοχές.

20 ΧΡΟΝΩΝ ΕΡΕΥΝΕΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕ ΜΕΛΛΟΝ

Συνέντευξη του Γιάννη Γιαννουλόπουλου στον Βαγγέλη Καραμανωλάκη

εφημ. *Ελευθεροτυπία*, Δευτέρα, 15 Δεκεμβρίου 2003

Είκοσι χρόνια ζωής του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ) της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Χρόνια γόνιμα που προσέφεραν στις κοινωνικές επιστήμες της χώρας μας καλά «εργαλεία», σημαντικές εργασίες υποδομής, στέρεες μελέτες για την ιστορία της νεολαίας, και ευρύτερα της ελληνικής κοινωνίας.

Επιτυχία που οφείλεται, πρώτιστα, στις επιλογές και στην ευρύτητα του πνεύματος με τις οποίες αντιμετώπισε το όλο εγχείρημα η τετραμελής Επιστημονική Επιτροπή που ανέλαβε να το διευθύνει (Σπύρος Ασδραχάς, Γιάννης Γιαννουλόπουλος, Φίλιππος Ηλιού, Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης). Παρά τη διακοπή της λειτουργίας του την περίοδο 1990-1994 —με απόφαση της τότε κυβέρνησης— και την αποχώρηση του Φίλιππου Ηλιού στη νέα περίοδο, το ΙΑΕΝ εξακολουθεί να επιτελεί ένα σπουδαίο έργο, με τις ίδιες σταθερές αξίες να το διέπουν: αξιοκρατική επιλογή και ανάθεση των ερευνών, απόλυτη ελευθερία και εμπιστοσύνη στους συνεργάτες του, συνοδευμένη όμως —και η προσωπική μαρτυρία του γράφοντος ως παλαιού συνεργάτη του είναι θετικότατη— από έντονο ενδιαφέρον και γόνιμη κριτική.

Για το έργο και τις προοπτικές του ΙΑΕΝ συζητήσαμε με τον κ. Γιάννη Γιαννουλόπουλο, μέλος της Επιστημονικής Επιτροπής του και καθηγητή της Νεότερης Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

— Ποιοι ήταν οι λόγοι που σας οδήγησαν στη δημιουργία του ΙΑΕΝ;

«Δεν ήταν δική μας η ιδέα. Προέκυψε σε συζήτηση του Κώστα Λαλιώτη, τότε υφυπουργού Νέας Γενιάς, με τον ειδικό του σύμβουλο Πέτρο Ευθυμίου.

Ο τελευταίος, συνεργάτης εκείνη την περίοδο του περιοδικού “ANTI”, αναζήτησε τον Φίλιππο Ηλιού και του πρότεινε τη συγκρότηση μιας επιστημονικής επιτροπής για τη διαχείριση ενός νέου ερευνητικού και εκδοτικού προγράμματος: του Ιστορικού Αρχείου της Ελληνικής Νεολαίας, όπως είχε ήδη ονομαστεί στις προγραμματικές εξαγγελίες του υφυπουργείου. Ο Φίλιππος ανέλαβε να συζητήσει το θέμα με εμάς τους υπόλοιπους, στις αρχές, αν θυμάμαι καλά, του 1983».

— Πώς αντιμετωπίσατε την πρόταση;

«Με υγιή σκεπτικισμό, θα έλεγα —αν και κάπως άδικο, όπως απέδειξε η άμεση συνέχεια, για τους συγκεκριμένους ανθρώπους της Νέας Γενιάς—, εφόσον η πρόταση προερχόταν από έναν πολιτικό και όχι ερευνητικό φορέα. Μας ενδιέφερε όλους πάντως αυτή η δουλειά. Επρόκειτο για ένα νέο, εν πολλοίς, για την Ελλάδα —και όχι μόνον— θεματολογικό πεδίο, ενώ, από την άλλη πλευρά, είχε ήδη αρχίσει να δραστηριοποιείται μια ομάδα νέων ιστορικών, με λαμπρές σπουδές, στη Γαλλία οι περισσότεροι, οι οποίοι θα μπορούσαν σίγουρα να καλύψουν ένα μέρος αυτής της θεματικής. Και λέω θεματολογικό πεδίο, διότι εξαρχής διευκρινίσαμε ότι ο τρόπος που εμείς σκεπτόμαστε να κινηθούμε —όπως και έγινε— δεν ήταν η ανάθεση και η επίβλεψη μιας σειράς, σοβαρών έστω, μελετών για τις διαφορετικές περιόδους της ιστορίας της ελληνικής νεολαίας, αλλά η δημοσιοποίηση ενός ερευνητικού στοχολογίου που θα περιελάμβανε ασφαλώς και τέτοιου είδους ζητήσεις».

— Δηλαδή;

«Ορίσαμε ως μοναδική σταθερά των υπό εκπόνηση ερευνών τις έννοιες της παιδικής ηλικίας και της νεότητας και ως αιτούμενο την ιστοριοποίηση αυτών των εννοιών. Το πώς, δηλαδή, κάθε φορά, και μέσω ποιων μηχανισμών συνδέονται οι νέες γενιές με τα δημογραφικά, τα πολιτισμικά, τα κοινωνικά και τα πολιτικά δεδομένα μέσα στο χρόνο. Τον ελληνικό 19ο και 20ό αιώνα εν προκειμένω».

— Ποια ήταν η ανταπόκριση της επιστημονικής κοινότητας;

«Θερμή και συνεχής. Συνεργαστήκαμε τόσο με καταξιωμένους ιστορικούς όσο και με νέους σε ηλικία επιστήμονες. Σε μεγαλύτερο βαθμό αυτό το τελευταίο, από ό,τι άλλα ερευνητικά προγράμματα εκείνης της εποχής. Δεν καλύψαμε, φυσικά, όλα τα θέματα του στοχολογίου».

— Παρεμβάσεις και προβλήματα είχατε όλα αυτά τα χρόνια εκ μέρους της πολιτείας;

«Όχι, αλλά πώς θα μπορούσε να επέμβει κανείς, και γιατί; Η θεματολογία που μας ενδιαφέρει είναι γνωστή, και οι αυστηρές προδιαγραφές για την εκπόνηση των σχετικών μελετών επίσης. Φαίνεται, νομίζω, από τα βιβλία που

έχουν εκδοθεί. Παρεμβάσεις, λοιπόν, δεν είχαμε. Αλλά προβλήματα πάντα υπήρχαν. Τόσο μετά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Αρχείου —τα χρόνια του ενθουσιασμού— όσο και κυρίως μετά την επαναλειτουργία του το 1994 (χωρίς τον Φίλιππο Ηλιού). Άρχισαν να μας ανησυχούν τα πολλά συγχαρητήρια για την ποιότητα της δουλειάς μας. Όσο πλήθαιναν τα συγχαρητήρια τόσο μειωνόταν η χρηματοδότηση του προγράμματος. Σε αυτή τη δύσκολη περίοδο (1999-2001) το ΙΑΕΝ συνέχισε να υπάρχει, με πολύ λίγες εκδόσεις και χωρίς νέες έρευνες, κυρίως χάρη στην επιμονή της Επιτροπής και στην προσφορά εκατοντάδων ωρών μη αμειβόμενης εργασίας, ειδικά από τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη, και τη συμπαράσταση της Βάσως Μανωλά της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς».

— Σήμερα ποια είναι ακριβώς η κατάσταση;

«Ο σημερινός γενικός γραμματέας ασχολήθηκε πράγματι με το ΙΑΕΝ, και οι μελέτες που μπορέσαμε να αναθέσουμε θα είναι, νομίζω, από τις πιο ενδιαφέρουσες ολόκληρου του προγράμματος. Να δούμε, ωστόσο, αν αυτό το ενδιαφέρον θα συνεχιστεί».

— Ύστερα από 20 χρόνια λειτουργίας ποιος είναι ο απολογισμός του έργου του ΙΑΕΝ;

«Το πιο σημαντικό δεν είναι οι αριθμοί, αλλά ας αρχίσουμε από αυτούς: 91 αναθέσεις ερευνών σε 106 ερευνήτριες και ερευνητές, 39 βιβλία σε 48 τόμους. Συνολικά 20.000 σελίδες (ακριβώς!). Άλλες 13 μελέτες εκδόθηκαν σε βιβλία από γνωστούς εκδοτικούς οίκους. Επίσης, 13 μελέτες υποστηρίχθηκαν ως διδακτορικές διατριβές σε ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια. Να προσθέσουμε τρία διεθνή συνέδρια (τα πρακτικά του πρώτου κυκλοφόρησαν και στη γαλλική γλώσσα), 10 ειδικά φυλλάδια και ένα CD-ROM με τα 34 πρώτα βιβλία μας».

— Είπατε ότι το πιο σημαντικό δεν είναι οι αριθμοί;

«Εννοούσα ότι τα βιβλία του ΙΑΕΝ αλλά και οι ανέκδοτες έρευνες που διαθέτει αποτελούν μέρος της κοινής περιουσίας των Ελλήνων (και όχι μόνο) ιστορικών. Χρησιμοποιήθηκαν και χρησιμοποιούνται. Και κάτι ακόμη. Από το πρόγραμμα του ΙΑΕΝ, αυτά τα 20 χρόνια, πέρασαν πολλοί από εκείνους/ες που στελεχώνουν σήμερα τα ιστορικά, αλλά και άλλα, τμήματα των πανεπιστημίων της χώρας και τα ερευνητικά της κέντρα».

— Θετικός ο απολογισμός, δηλαδή, παρά το άρρυθμον του ενδιαφέροντος της πολιτείας;

«Αναμφισβήτητα θετικός. Θεωρώ ωστόσο απαραίτητη μια διευκρίνιση. Το ΙΑΕΝ δεν υπήρξε μια αξιολογή ίσως, αλλά μεμονωμένη προσπάθεια. Γεννήθηκε σε μια χρονική περίοδο, που, χωρίς κανένα δισταγμό, θα την ονόμαζα χρυσή εποχή για την ανάπτυξη των κοινωνικών (και ιδιαίτερα των ιστορικών) επι-

στημών στην Ελλάδα. Την περίοδο από τη μεταπολίτευση του 1974 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980.

Είχε προηγηθεί η προσπάθεια των νέων ιστορικών του “Μνήμονα”, στα δύσκολα χρόνια της στρατιωτικής δικτατορίας. Αμέσως μετά την κατάρρευσή της, ακολούθησε η συνάντησή τους με εκείνους τους ιστορικούς που σταδιοδρομούσαν ήδη ή ολοκλήρωναν τις σπουδές τους στο εξωτερικό. Έπειτα ήλθε το πρώτο μεγάλο ερευνητικό και εκδοτικό πρόγραμμα της Εθνικής Τράπεζας (1977).

Και το 1983 το ανάλογο ερευνητικό/εκδοτικό εγχείρημα του Αδαμάντιου Πεπελάση στην Αγροτική, το δικό μας ΙΑΕΝ, και η έκδοση του περιοδικού “Ιστορικά”. Λίγο αργότερα το πρόγραμμα της Εμπορικής (επί Κωστή Βαῆτσου, με επιστημονικό υπεύθυνο τον Γιώργο Δερτιλή) και αρκετά μετά, το 1992, τα Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). Σε αυτές τις προσπάθειες συναντούσε κανείς, πολλές φορές, τα ίδια πρόσωπα.

Ένας πραγματικός πλούτος ανθρώπων και εκδόσεων, ειδικών μονογραφιών και σημαντικών έργων υποδομής ήταν το αποτέλεσμα. Πρόκειται για μια εποχή κατά την οποία δημιουργήθηκαν οι βάσεις για τη διαμόρφωση της σημερινής φυσιογνωμίας των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα.

Όλα αυτά τέλειωσαν το 1990 με την πολιτική αλλαγή. Τα εκδοτικά προγράμματα των τραπεζών, εννοώ, και το ΙΑΕΝ. Τα έκλεισε η τότε κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας ως μη επαρκώς ανταποδοτικά (δηλαδή ως “σπατάλη χρημάτων” εφόσον οι πωλήσεις των βιβλίων δεν κάλυπταν τα έξοδα των προγραμμάτων) αλλά και ως “μαρξιστικά”. Χωρίς να τα αντικαταστήσουν, βεβαίως, με άλλα μη “μαρξιστικά”. Δεξιά κουλτούρα, ελληνικής κοπής».

— Από τα προγράμματα αυτά αναβίωσε, όμως, το ΙΑΕΝ;

«Ναι, το 1994. Με αρκετά προβλήματα, όμως, όπως είπαμε».

— Να κλείσουμε, με έναν, ας τον πούμε, προσωπικό απολογισμό;

«Σύμφωνοι. Ας αρχίσουμε πάλι από τα προφανή. Όποιος διευθύνει ή συνδιευθύνει, όπως στην περίπτωσή μας, ένα ερευνητικό πρόγραμμα κερδίζει, γίνεται πιο πλούσιος, από τη νέα γνώση που παράγεται. Εκμεταλλεύεται τους νέους ορίζοντες που ανοίγονται σε μια σειρά από θέματα και για τις δικές του ειδικές επιστημονικές ζητήσεις. Αρκετά συχνά, έτσι ελπίζεται τουλάχιστον, κερδίζουν κάτι και οι ερευνητές από τις γνώσεις ή την εμπειρία εκείνων που παρακολουθούν την εξέλιξη της εργασίας τους.

Πέραν αυτών, όμως, εγώ κατάφερα συστηματικά και ελπίζω κρυφά, χωρίς να το πολυκαταλαβαίνουν δηλαδή, να κερδίζω —και κέρδισα πάρα πολλά— από τη συνεργασία μου με τα άλλα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής του Αρχαίου. Από τον Φίλιππο Ηλιού και τον Σπύρο Ασδραχά κατ’ αρχάς. Δύο ανθρώπους που δικαίως θεωρούνται δάσκαλοι, αμέσως ή εμμέσως, των άλλων

Ελλήνων ιστορικών. Όχι μόνο των νέων, αλλά και των απλώς νεοτέρων. Και βέβαια εκμεταλλεύτηκα, αυτός σίγουρα το κατάλαβε, αλλά έχει συνηθίσει τώρα πια, τις απέραντες γνώσεις —βιβλιογραφικές, αλλά όχι μόνο— του Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη και την ορθή του κρίση όλα αυτά τα χρόνια. Σκεφτόμουν, για να απαλύνω κάπως τις ενοχές μου, ότι το ίδιο ακριβώς κάνουν όλοι. Αναρωτιέμαι πάντως μερικές φορές αν η ανάλγητη πολιτεία θα φιλοτιμηθεί κάποτε να του παραχωρήσει μια δεύτερη, δωρεάν, τηλεφωνική γραμμή για να δίνει λύσεις, καθημερινά, σε αναρίθμητες απορίες και προβλήματα ή εάν —ακόμη καλύτερα— θα αποφασίσει κάποιος αρμόδιος να τον βοηθήσει πραγματικά διακόπτοντάς του τη σύνδεση που ήδη διαθέτει».